

מנחם כ"ץ

# תלמוד ירושלמי

מסכת קידושין

מהדורה וביאור קצר

נספח



מכון שכטר למדעי היהדות



יד יצחק בן-צבי • ירושלים

הספר ראה אור בסיוע:  
הקרן הלאומית למדע  
אגודת פרידברג לכתב היד היהודי (FJMS)  
קרן הזיכרון לתרבות יהודית  
האוניברסיטה הפתוחה – רשות המחקר

פרסום זה של  
"הספריה על שם מאיר ותרצה גולדשטיין שנספו בשואה"  
שליד מכון שכטר למדעי היהדות  
מוקדש על ידי  
הרב ברוך גרשון גולדשטיין  
"אוד מוצל מאש"

**לזכר עולם**

של הקדושים והטהורים שנספו בשואה  
אבי מורי ר' ישראל מאיר בן ר' שמואל אלטער ואסתר טובה דבורה  
אמי מורתי תרצה ביילע בת ר' חיים ומלכה  
אחותי היקרה רחל בת ר' ישראל מאיר ותרצה ביילע  
אחי היקר שמואל אלטער בן ר' ישראל מאיר ותרצה ביילע

**גולדשטיין**

הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו  
תהינה נשמותיהם צרורות בצרור החיים

עורך לשון: יהושע גרינברג  
עורכת-מרכזת: שלומית משולם  
סדר ועימוד: חנוך ולדנברג

© כל הזכויות שמורות - ירושלים תשע"ו (2016)  
מסת"ב 1-391-217-965-978

## המובאות בספרות הרבנית

484	פרק א - האישה נקנית
562	פרק ב - האיש מקדש
575	פרק ג - האומר לחבירו
605	פרק ד - עשרה יוחסין

## פרק ג • האומר לחבירו

### הלכה א, סג ע"ג

סוגיא 1 • אלא שנהג מנהג רמיות

<sup>7-2</sup> **המרדכי**, קידושין נט ע"א, ג ע"ג (מהדורת רוט, ג, סט, עמ' 257, שו' 59):  
ובירו שלמי גריי: ר' זירא מיקל להו ליתמי לחברי' זבין זביני, ומעיל עילוי אילוס, פי', מיקרי להון.  
רבנן קרו עילוי' "למס מרעהו חסד".

**בית הבחירה**, תענית ג ע"ב, עמ' 23:

ולשון מיקל הוא לשון קללה בתלמוד המערב. כמו שאמרו בג' של קדושין: ר' זעירא מיקל  
לאהן דחמי חבריה זבין זביניה ומעלי ליה עלאי. וכן בשני של מועד קטן, וכו'.

**בית הבחירה**, קידושין ראש פרק ג, עמ' 280:

והוא שאמרו בתלמוד המערב: האומר לחברו צא וקח לי מקח פלוני, והלך ולקחו לעצמו - הרי זה  
זריז ונשכר אלא שנהג מנהג רמאות. ר' זעירא מיקל לאהן דחמי לחבריה זבין זביניה ומעלה ליה עלוי. ר'  
בון בר זעירא אומר: אף לעושה חבלה רבנן קריין עלוי "למס מרעהו חסד".

### הלכה א, סג ע"ג

סוגיא 2 • והיא אומרת...

<sup>15-8</sup> **השגות על הרמב"ם**, הלכות אישות ט יח (מהדורת פרנקל):<sup>29</sup>

לשון התוספתא (!): לא הוחזק השליח בעדים, הוא אומר "לעצמי קידשתי" והיא אומרת "לראשון" -  
השני כאומר לאשה "קידשתיך" והיא אומרת "לא קידשתיני", והיא כאומרת "לראשון קידשתיני" והוא אומר  
"לא קידשתיך". אמרה "איני יודעת" - חזקה לשני. הוחזק השליח בעדים, הוא אומר "לעצמי קידשתי"  
והיא אומרת "לראשון" - חזקה לראשון. אמרה "איני יודעת" - שניהם נותנין גט, ואם רצו, אחד נותן גט  
ואחד כונס. עכ"ל.

<sup>29</sup> דברי הראב"ד אינם בתוספתא. ראו ר"ש ליברמן, תשלום תוספתא, עמ' 50, סימן 73, ובהערותיו שם. הדברים  
מבוססים בתוספתא גם על ידי נושאי כליו של הרמב"ם, וכך גם בתוספות המיוחסות לר"י הזקן שבש"ס וילנה,  
ובמאירי קידושין, עמ' 206 (על פי ר"ש ליברמן, שם). לפי דעתו, מקור הדברים בירושלמי, ראו שם, עמ' 30, הערה 1.

**ספר העיטור**, אות ק קידושין, עח ע"ג:

ירושלמי: לא הוחזק השליח. בפ' האומר בעדי, הוא אומר "לעצמי קידשתיה" והי' אומר "לראשון" - השני כאומר "לאשה קידשתיך" והיא אומרת "לא קידשתני", והוא כאומרת "לראשון קידשתני" והוא אומר "לא קידשתיך". אמרה "איני יודעת" - חזקה לשני. הוחזק השליח בעדי, הוא אומר "לעצמי קידשתי" והיא אומרת "לראשון קידשתי" - חזקה לראשון. אמרה "איני יודעת" - שניהן נותנין גט, ואם רצו, א' כונס וא' נותן גט.

**אור זרוע**, שו"ת, תשסד א, קיג ע"ד (א, עמ' תרפ):

ואומר בירושלמי פ' האומר: לא הוחזק השליח בעדים, הוא אומר "לעצמי קדשתי" והיא אומרת "לראשון" - השני כאומר "לאשה קדשתיך" והיא אומרת "לא קדשתני", והיא כאומרת "לראשון קדשתי" והוא אומר "לא קדשתיך", משמע וכו'.

**חידושי הרשב"א**, קידושין נח ע"ב, ד"ה ירושלמי, עמ' שלט:

ירושלמי: לא הוחזק השליח בעדים, הוא אומר "לעצמי קידשתי" והיא אומרת "לראשון" - השני כאומר "לאשה קדשתיך" והיא אומרת "לא קדשתני", והיא כאומרת "לראשון קדשתי" והוא אומר "לא קדשתיך". אמרה "איני יודעת" - חזקה לשני. הוחזק השליח בעדים, הוא אומר "לעצמי קדשתי" והיא אומרת "לראשון" - חזקה לראשון. אמרה "איני יודעת" - שניהם נותנים גט, ואם רצו, אחד נותן גט ואחד כונס. ופי' הרמב"ם ז"ל, הוחזק וכו'.

**תשובות מהר"ם מרוטנבורג**, תתרטו, קנד ע"א:

ואמרי' נמי בירושלמי פ' האומר, גבי האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה והלך וקדשה לעצמו וכו': לא הוחזק השליח [בעדים], והוא אומר "לעצמי קידשתי" והיא [אומרת] "לראשון" - [השני כאומר] "לאשה קדשתיך" [והיא אומרת] "לא קדשתני", והיא כאומרת "לראשון קדשתי" והוא אומר "לא קדשתיך". אמרה "איני יודעת" - חזקה לשני. הוחזק [השליח] בעדים, הוא אומר "לעצמי קדשתיך" והיא אומרת "לראשון" - חזקה לראשון. אמרה "איני יודעת" - שניהם נותנין גט, ואם רצו, אחד נותן גט ואחד כונס.

**פסקי הרא"ש**, קידושין סה ע"א, ג, יג, צא ע"ג:

כתב הרמב"ם ז"ל: העושה שליח לקדש לו אשה והלך וקדשה השליח ואמר "לעצמי קדשתי" והאשה אומרת "לראשון ששלחו נתקדשתי" - אם לא עשה השליח בעדים הרי השליח אסור בקרובותיה, ואם הוחזק השליח בעדים, ה"ז מקודשת לראשון. אמרה "איני יודעת למי נתקדשתי, אם למשלח אם לשליח", אם לא הוחזק השליח בעדים הרי זו מקודשת לשני. ואם הוחזק שהוא שלוחו, שניהם נותנין גט. ואם רצו, אחד נותן גט ואחד כונס. ובירו' בריש פירקין מצא דברים הללו.

**שו"ת הריטב"א**, רח, עמ' רסא:

ומה שהיה צריך לעיין יותר בנדון הזה הוא מן הראיה שכתב לי תלמידך הותיק משמך מן התוספתא דאית' בירוש' בפ' האומר, ופסקה הרמב"ם בהלכות אישות פ"ט שהבאת לראיה, דקתני: לא הוחזק שליח בעדים, הוא אומר [לעצמך] "לעצמי קדשתיך" והיא אומרת "לראשון" - השני כאומר "לאשה קדשתיך" והיא אומרת "לא קדשתני", והראשון כאומרת "קדשתני" והוא אומר "לא קדשתיך" וכו'.

**ספר תולדות אדם וחווה**, נתיב כב, ג, קפז ע"ג:

העושה שליח לקדש לו אשה, והלך וקדשה השליח, אומר 'לעצמי קדשתיה' והאשה אומרת 'לא, אלא לראשון ששלחו נתקדשתי', אם לא עשה השליח בעדים הרי השליח אסור בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו, והאשה אסור' בקרובי המשלח והמשלח מות' בקרובותיה. ואם הוחזק השליח בעדים, הרי זו מקודשת לראשון. אמר' 'איני יודע' למי נתקדשתי, אם לשליח אם למשלח', אם לא הוחזק השליח בעדים הרי זו מקודשת לשני. ואם הוחזק שהוא שלוחו - שניהם נותנין גט, ואם רצו, אחד נותן גט ואחד כונס, כך כתב הרמב"ם והירושלמי.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין ג, בדפי הרי"ף, כג ע"א, ד"ה גרסי' בירושלמי:

גרסי' ירושלמי בריש האי פירקא: לא הוחזק השליח בעדים, הוא אומר 'לעצמי קידשתי' והיא אומרת 'לראשון' - השני כאומר 'לאשה קדשתיך' והיא אומרת 'לא קדשתיני', כלומר, והוא אסור בקרובותיה והיא מותרת בקרוביו, והיא כאומרת 'לראשון קדשתיני', והוא אומר 'לא קדשתיך'. אמרה 'איני יודעת' - חזקה לשני. הוחזק השליח בעדים, הוא אומר 'לעצמי' והיא אומרת 'לראשון' - חזקה לראשון. אמרה 'איני יודעת' - שניהם נותנין גט, ואם רצו, אחד נותן גט ואחד כונס. ע"כ.

**מגיד משנה**, הלכות אישות ג טו, ד"ה כל העושה שליח וכו':

וכן נראה מן הירושלמי, דקאמר: לא הוחזק השליח בעדים.

**מגיד משנה**, הלכות אישות ט יח, ד"ה העושה שליח וכו':

ירושלמי: לא הוחזק השליח בעדים, הוא אומר 'לעצמי קידשתי' והיא אומרת 'לראשון' - השני כאומר לאשה 'קידשתיך' והיא אומרת 'לא קדשתיני', והיא כאומרת 'לראשון קידשתיני' והוא אומר 'לא קדשתיך'. אמרה 'איני יודעת' - חזקה לשני. הוחזק השליח בעדים, הוא אומר 'לעצמי קידשתי' והיא אומרת 'לראשון' - חזקה לראשון. אמרה 'איני יודעת' - שניהם נותנין גט, ואם רצו, אחד נותן גט ואחד כונס. עכ"ל הירושלמי.

**נימוקי יוסף**, קידושין כח ע"ב, עמ' רכט:

גרסינן בירושלמי בריש האי פירקא: לא הוחזק השליח בעדים, הוא אומר 'לעצמי קדשתי' והיא אומרת 'לראשון' - השני כאומר 'לאשה קדשתיך' והיא אומרת 'לא קדשתיני' [...] והיא כאומרת 'לראשון קדשתיני' והוא אומר 'לא קדשתיך'. אמרה 'איני יודעת' - חזקה לשני. הוחזק השליח בעדים, הוא אומר 'לעצמי קדשתי' והיא אומרת 'לראשון' - חזקה לראשון. אמרה 'איני יודעת' - שניהם נותנין גט, ואם רצו, אחד נותן גט ואחד כונס. עד כאן.

**שו"ת הרשב"ש**, תקע"ד, קיג ע"ד:

דבדבר זה ג"כ תלויה באשלי רבכ"י, דבירושלמי בפ' האומר, גרסינן: לא הוחזק שליח בעדים, שלא מנהו עדים, והוחזק, שמנהו בעדים, והראב"ד ז"ל פירש הוחזק ולא הוחזק, אם נתפרסם אצלה או לא, וכו'.

## הלכה א, סג ע"ג

סוגיא 3 • מת השני או גירשה

**17-16 חידושי הרמב"ן**, קידושין נח ע"ב, ד"ה ובא אחר, קצט ע"א:

וכן מפורש בירושלמי: לפיכך, אם מת השני בתוך שלשים יום או גירש - חלו עליה קדושי ראשון לאחר שלשים. מת לאחר שלשים יום או גירש - לא חלו עליה קדושי ראשון.

**חידושי הרשב"א**, קידושין נח ע"ב, ד"ה ובא אחר, עמ' שמא:

והכי איתא בירושלמי: לפיכך, אם מת השני בתוך שלשים יום או גירש - חלו קדושי הראשון לאחר ל'. מת לאחר ל' או גירש - לא חלו עליה קדושי הראשון.

**חידושי הריטב"א**, קידושין נח ע"ב, עמ' תריט:

וכן מפורש בירושלמי: לפיכך, אם מת השני בתוך ל' יום או גירש - חיילי עליה קדושי ראשון לאחר ל' יום. מת לאחר ל' יום או גירש - לא חלו עליה קדושי הראשון [...] עוד אמרו שם שאם מת שני תוך ל' והיה לו אח, מכיון שלאחר ל' היא זקוקה ליבם לא חלו עליה קדושי ראשון אלא א"כ חליץ יבם תוך ל' יום [...] אלא משמע דבירושלמי סברי לה [...] ויש מן החכמים שדוחים זה הירושלמי ואמרי דודאי חזרה הוי, ולא חיילי בה קידושי ראשון לעולם, ושיטת הירושלמי אתיא כמאן דמתני לה בגמ' לפלוגתא דרב ושמואל אהאי רישא דמתני', ואליבא דרב, דאמר: לאחר ל' יום פקעי קידושי שני וגמרי קידושי ראשון, והא דחינן לה בגמ' דילן ואוקימנא פלוגתייהו דרב ושמואל אסיפא, ולדידי מסתבר דאדרבה, מהתם סייעתא להאי שיטתא דירושלמי.

**פסקי הרא"ש**, קידושין נט ע"א, ג, ג, צ ע"ד:

והכי איתא בירושלמי: לפיכך, אם מת השני בתוך שלשים יום או גירשה - חלו עליה קדושי ראשון לאחר שלשים יום. מת לאחר שלשים יום או גירשה - לא חלו עליה קדושי ראשון. (דבר תימה הוא [...]) וראיתי בירושלמי שלי וראיתי משובש.

**ספר תולדות אדם וחווה**, נתיב כב, ד, קפח ע"ב:

יש מפרשי' דהא דאמרי' מקודשת לשני, דלא פקעי מכל וכל קדושי ראשון, דאם מת שני או גרשה תוך שלושים יום, שחלו עליה קדושי ראשון. ואם מת או גרשה שני לאחר שלושים יום - לא חלו עליה קדושי ראשון. וכן כתוב בירושלמי.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין ג, ד"ה ובא אחר, בדפי הרי"ף, כג ע"ב:

וכך הוא בירושלמי בריש פירקין. לפיכך, אם מת השני בתוך שלשים יום או גירש - חלו עליה קדושי הראשון לאחר שלשים. לא מת ולא גירש אלא לאחר שלשים - לא חלו עליה קדושי הראשון.

**בית הבחירה**, קידושין, עמ' 285:

פירשו בתלמוד המערב שקדושי ראשון חלים לסוף שלשים, אבל אם מת לאחר שלשים או גירש - אין קדושי הראשון חלין.

## הלכה א, סג ע"ג

סוגיא 4 • קדשים, קידושין וקניין לאחר/בתוך שלושים יום

33-31, 28-27, 24-21 **חידושי הרשב"א**, נדרים כט ע"ב, עמ' קלב:

וכדאיתא התם בקדושין בריש פרק האומר: ולעולם, אם מכרה - מכורה. וכדאמרינן התם: אמורא אחרינא [בדפוס הרגיל: דרשיה] משמיה דר' יוחנן, מכרה תוך שלושים יום - מכורה. חזר ולקחה תוך שלושים יום - חל עליה הקדש עולה; לאחר שלושים יום - לא חל עליה הקדש עולה. ונ"ל דהלכה כהאי אמורא דמשמיה דר' יוחנן דאמר מכורה, ואמוראי נינהו אליבא דר' יוחנן [...]. והכין נמי אמרה ר' זעירא התם בקדושין פרק האומר, דגרסינן התם: ר' בון בר' חייא בעי קמי ר' זעירא, תמן אתמר: אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, והכא אתמר הכין? כלומר, דאם מכרה תוך שלושים יום - מכורה. א"ל: תמן באומר "מכבר", ברם הכא, באומר "לאחר שלושים". [וכדאהדר ליה ר' זירא לר' אבין בר' חייא בירושלמי - רק בדפוס הרגיל!]

ואם תאמר: אם כן, למה להו למימר התם מכרו מכור? לימא, וכו', אלא משום דבעי למימר בתריה: חזר ולקחה תוך שלושים יום - חל עליה הקדש עולה; לאחר שלושים יום - לא חל עליה הקדש עולה, וכו'.

**חידושי הרשב"א**, קידושין נח ע"ב, ד"ה ובא אחר, עמ' שמא:

וגרסינן תו בירושלמי: שאם מת השני והיה לו אח, מכיון שהיא זקוקה לייבום לא חלו עליה קדושי הראשון. וכתב הוא נר"ו דההיא דירושלמי אתיא כרב דאמר ביבמות וכו'.

**שו"ת הרשב"א**, ג, קכב, עמ' פג-פד:

וכדגרסינן בירושלמי בקידושין פרק האומר: ר' אבהו בשם ר' יוחנן, הרי זו עולה לאחר שלושים יום, מכרה תוך שלושים יום - הרי זו מכורה והקדישה קדשה. חזר ולקחה בתוך שלושים - חל עליה הקדש עולה; לאחר שלושים יום - לא חל עליה הקדש עולה. וגרסינן עלה תמן: ר' בון בר' חייא בעי קומי ר' זעירא, תמן אתמר: אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, והכא איתמר הכין? אמר ליה: תמן באומר "מכבר", ברם הכא, באומר "לאחר שלושים" [...]. וכדאהדר ליה ר' זירא לר' אבין בר' חייא בירושלמי. ואם תאמר: אם כן, למה ליה לר' אבהו בשם ר' יוחנן למימר התם בירושלמי מוכרה תוך שלושים יום מכורה? וכו', אלא משום דבעי לאסוקי בתר הכין: חזר ולקחה תוך שלושים יום - חל עליה הקדש עולה; לאחר שלושים יום - לא חל עליה הקדש עולה, וכו'.

**חידושי הריטב"א**, קידושין נח ע"ב, עמ' תריט:

עוד אמרו שם שאם מת שני תוך ל' והיה לו אח, מכיון שלאחר ל' היא זקוקה ליבם לא חלו עליה קדושי ראשון [...]. אלא משמע דבירושלמי סברי לה כרב [...]. ויש מן החכמים שדוחים זה הירושלמי.

**שו"ת הריטב"א**, עט, עמ' צט-ק:

וכדגרסינן בירושלמי בקידושין פרק האומר: ר' אבהו בשם ר' יוחנן, הרי זו עולה לאחר שלושים יום, מכרה תוך שלושים יום - הרי זו מכורה והקדישה קדשה. חזר ולקחה בתוך שלושים - חל עליה הקדש עולה; לאחר שלושים יום - לא חל עליה הקדש עולה. [...]. וגרסינן עלה תמן: ר' בון בר' חייא בעי קומי ר' זעירא, תמן אתמר: אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, והכא איתמר הכין? אמר ליה: תמן, באומר "מכבר", ברם הכא, באומר "לאחר שלושים" [...]. ואע"ג דאיכא התם בירושלמי מאן דאמר משמיה דר' יוחנן:



מכרה תוך שלשים יום - אינה מכירה; הקדישה - לא קדשה, ולא אמר "לאחר שלשים יום" אלא לשייר גזות ועבודה [...] ועוד, דהא אמרינן בירושלמי ליכא ליירא [צ"ל: ליירא, ותיבת ליכא מיותרת] מילה אמר "לאחר שלשים יום", לשייר לו גיזה ועבודה.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין ג, ד"ה ובא אחר, בדפי הרי"ף, כג ע"ב:

וגרסי' תו בירושלמי שאם מת השני והיה לו אח, מכיון שהיא זקוקה ליבום לא חלו עליה קדושי הראשון. וכתב הרמב"ן ז"ל דהיא דירושלמי אתיא כרב דאמר ביבמות וכו'.

**בית הבחירה**, נדרים, מהדורת ליס, קכג (מהדורת סגלשטיין, תשל"ז, עמ' קכא):

ועוד שנו שם בפרק שלישי: רבי בון בעי קומי ר' זעירא, תמן איתמר: אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, והכא איתמר: מכרה תוך שלשים - מכורה?! תמן באומר "שכבר", ברם הכא, באומר "לאחר שלשים".

**נימוקי יוסף**, קידושין נח ע"ב, עמ' רל:

וגרסינן תו בירושלמי שאם מת השני והיה לו אח, מכיון שהיא זקוקה ליבום לא חלו עליה קדושי ראשון.

<sup>49-34</sup> **חידושי הרשב"א**, נדרים כט ע"ב, עמ' קכט:

ושוב מצאתי בירושלמי בקדושין פרק האומר: ר' אבהו בשם ר' יוחנן, הרי זו עולה שלשים יום - כל שלשים יום הרי זו עולה, לאחר שלשים יום יצאתה מאליה לחולין. הרי את מקודשת לי שלשים יום - הרי היא מקודשת. מה בין הקדש מה בין אשה? מצינו הקדש יוצא בלא פדיון, ולא מצינו אשה יוצאה בלא גט. ופירשו התם היכן מצינו בלא פדיון? תפתר דברי הכל בשדה מקנה.

**חידושי הרשב"א**, קידושין נח ע"ב, ד"ה האומר, עמ' שמ:

ירושלמי: ר' אבהו בשם ר' יוחנן, הרי זו עולה שלשים יום - כל שלשים יום הרי זו עולה, לאחר שלשים יום יצאה לחולין מאליה. וכו'. הרי את מקודשת לי שלשים יום - הרי היא מקודשת. מה בין הקדש ומה בין אשה? מצינו הקדש יוצא בלא פדיון, ולא מצינו אשה יוצאה בלא גט. הרי זה גיטך ל' יום - אינו גט כריתות, אין זה גט כריתות. א"ר יצחק א"ר אלעזר: הדא דתימר מקודשת, בשקדשה בכסף. אבל אם קדשה בשטר, הואיל ולא למדו כתב קדושין אלא מגרושין, מה בגרושין אינה מגורשת אף בקדושין אינה מקודשת [...] ור' יצחק דירושלמי סבר, וכו'.

**פירוש רבינו נסים**, נדרים כט ע"א:

ויש לזה הוכחה בירושלמי בפ' האומר דקידושין, דגרס התם: ר' אבהו בשם רבי יוחנן, הרי זו עולה שלשים יום - כל שלשים יום הרי זו עולה, לאחר שלשים יום יצתה לחולין מאליה. הרי את מקודשת לשלשים יום - הרי זו מקודשת. מה בין הקדש מה בין אשה? מצינו הקדש יוצא בלא פדיון, ולא מצינו אשה שיוצאה בלא גט. היכן מצינו הקדש יוצא בלא פדיון? תפתר דברי הכל בשדה מקנה [...] הרשב"א.

**פירוש רבינו נסים**, קדושין כג ע"ב:

גרסינן בירושלמי: רבי אבהו בשם ר' יוחנן, הרי זו עולה [שלשים יום] - כל שלשים יום הרי זו עולה, לאחר שלשים יום יצתה לחולין מאליה. [...] הרי את מקודשת לי ל' יום - הרי היא מקודשת. [...] מה בין הקדש ומה

בין אשה? מצינו הקדש יוצא בלא פדיון, ולא מצינו אשה יוצאת בלא גט. הרי זה גיטך שלשים יום - אינו גט דאין זה כריתות. א"ר יצחק ברבי אלעזר: הדא דתימר מקודשת, בשקדשה בכסף. אבל אם קדשה בשטר, הואיל ולא למדו כתב קידושין אלא מגירושין, מה בגירושין אינה מגורשת אף בקדושין אינה מקודשת.

**בית הבחירה**, נדרים, מהדורת ליס, קכב (מהדורת סגלשטיין, תשל"ז, עמ' קכ):

מי שאמר שור זה עולה כל שלשים יום, פירושו בתלמוד המערב שבמסכת קדושין פרק שלישי שלאחר שלשים יום יצאה לחולין מאליה. הרי את מקודשת שלשים - הרי היא מקודשת לעולם. מה בין הקדש מה בין אשה? מצינו הקדש יוצא בלא פדיון, ולא מצינו אשה יוצאה בלא גט. והיכן מצינו הקדש יוצא בלא פדיון? במקדיש שדה מקנה.

**בית הבחירה**, גיטין, עמ' 343:

ואף בתלמוד המערב שבמסכת קדושין אמרו בפרק האומר: הרי זה גיטיך עד שלשים יום - אינו גט.

**נימוקי יוסף**, קידושין נח ע"ב, עמ' רל:

גרסינן בירושלמי: הרי את מקודשת לי שלשים יום - הרי היא מקודשת [...] הרי זה גטך שלשים יום - אינו גט, דאין זה כריתות. א"ר יצחק בר אלעזר: הדא דתימא מקודשת, בשקדשה בכסף. אבל אם קדשה בשטר, הואיל ולא למדו כתב קידושין אלא מגירושין, מה בגירושין אינה מגורשת אף בקידושין אינה מקודשת.

<sup>53-50</sup> **חידושי הרשב"א**, נדרים כט ע"ב, עמ' קלא:

וכן מצאתיה שם בפ"ק <צ"ל בפ' האומר> דמסכת קדושין בירושלמי, דגרסינן התם: אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן, הרי זו עולה לאחר שלשים יום, מכרה בתוך שלשים יום - אינה מכורה; הקדישה - לא קדשה. ליידיא מילה אמר "לאחר שלשים יום", לשייר לו גיזה ועבודה.

**שו"ת הרשב"א**, ג, קכב, עמ' פג:

ואע"ג דאיכא התם בירושלמי מאן דאמר משמיה דר' יוחנן: מכרה תוך שלשים יום - אינה מכורה; הקדישה - לא קדשה, ולא אמר "לאחר שלשים יום" אלא לשייר גזות ועבודה [...] ועוד, דהא דאמרין בירושלמי (ליכא) ליידיא מילה, אמר "לאחר שלשים יום" לשייר לו גיזה ועבודה.

**שו"ת הריטב"א**, עט, עמ' צט-ק:

ראו לעיל, על שו' 21-33.

**בית הבחירה**, נדרים, מהדורת ליס, קכג (מהדורת סגלשטיין, תשל"ז, עמ' קכא):

ואף בתלמוד המערב נחלקו בה, בראשון <צ"ל: בשלישי> של קדושין, והוא שאמרו שם: ר' אבהו בשם ר' יוחנן, הרי זו עולה לאחר שלשים יום, מכרה בתוך שלשים יום - אינה מכורה; הקדישה - לא קדשה. ליידיא מילה "לאחר שלשים" אלא לשייר לו (גם זה) [גיזה] ועבודה לתוך שלשים, וחרינא אמר בשם ר' יוחנן: מכרה - מכורה. חזר ולקחה בתוך שלשים - חל עליה הקדש; לאחר שלשים - לא חל עליה הקדש. ועוד שם בפרק שלישי: רבי בון בעי קומי ר' זעירא, תמן איתמר: אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, והכא איתמר: מכרה תוך שלשים - מכורה! תמן באומר "שכבר", ברם הכא, באומר "לאחר שלשים". <מובא לעיל>

הלכה א, סג ע"ג

סוגיא 5 • בת כהן לישראל - תאכל בתרומה?

74 **חידושי הרשב"א**, קידושין ס ע"א, עמ' שנא:

והכי איתמר בירושלמי: בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה, לכך צריכה אפילו השני כהן.

הלכה א, סג ע"ג-ע"ד

סוגיא 6 • אפילו קידושי מאה תופסין בה

81-76 **חידושי הרשב"א**, גיטין פב ע"ב, עמ' תשנא:

והכי גרסינן התם בירושלמי: ר' אבהו בשם רבי יוחנן, אפי' קדושי מאה תופסין בה. אמר ר' אליעזר: לכך צריכה אפי' קדשה השני קדושין גמורין. רבי יצחק בר טבליי בעא קומי ר' אלעזר: מה נפשך, מה שיקנה בה ראשון קנה, והשני בא וגמר. אמר ליה: יש בנפשך בעריות? מהו כדון? כל אשה שאינה קנויה לאדם אחד, אפי' קידושי מאה תופסין בה.

הלכה א, סג ע"ד

סוגיא 7 • קניין גמור

84 **חידושי הרשב"א**, קידושין ס ע"א, ד"ה אפי' מאה תופסין, רה ע"ב:

ואמרו בירושלמי: כל שלשים יום קונה ואינו קונה, לאחר שלשים יום קונה קנין גמור.

**חידושי הרשב"א**, גיטין, פב ע"א, עמ' תשנ:

ואמרו בירושלמי: כל ל' יום קונה ואינו קונה, לאחר שלשים יום קונה קנין גמור.

**חידושי הרשב"א**, קידושין ס ע"א, ד"ה מתיב רב חנינא, עמ' שנב:

והכי אתמר בירושלמי: כל ל' יום קונה ואינו קונה, לאחר ל' יום קונה קנין גמור.

**שו"ת הרשב"א**, א, תשז, עמ' רנז ע"א:

וכלשון הזה מצאתי בירושלמי, דגרסינן התם: תוך שלשים אינה קונה כלל, לאחר שלשים יום קונה קנין גמור.

**חידושי הריטב"א**, קידושין ס ע"א, עמ' תרלו (ראו בהערת המהדיר):

וכמו שאמרו בירושלמי: כל ל' יום קונה ואינו קונה, לאחר ל' יום קונה קנין גמור.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין ג, בדפי הרי"ף, כד ע"ב:

וכדאמרי' בירושלמי דכל שלשים יום קונה ואינו קונה, לאחר שלשים יום קונה קנין גמור.

## הלכה א, סג ע"ד

סוגיא 8 • קידשוה שני כוהנים או שני אחים

99-91 **חידושי הרשב"א**, גיטין פב ע"ב, עמ' תשנב-תשנג:

וכדאיתא בירושלמי דקידושין פרק האומר, גמ': המקדש את האשה מעכשיו ולאחר ל' יום ובא אחר וקדשה בתוך שלשים יום. היו שני אחין וקדשוה שניהם ומת אחד מהן, השני, מהו שיהא מותר בה? מה נפשך, מה שקנה בה קנה, והשאר נפלה מחמת אחיו. רבי יודן בן פזי אמר: אסור בה. אמר ר' יוסי: טעמא דרבי יודן בר פזי, כל יבמה שאינה כולה לפני, צד הקנוי שבה נדון משום ערוה, וערוה פוטרת צרתה. אמר רבי חנינא: יאות. א"ר יודן בן פזי: כלום באה לו אלא מחמת אחיו? לאחיו אסורה, לו מותרת?! [...] וא"ת: מ"מ הא אסורה מדר' חנינא, דא': כלום נפלה לפניו אלא מחמת אחיו? לאחיו אסורה, לו מותרת?!

**חידושי הרשב"א**, קידושין ס ע"א, ד"ה ומסתברא, עמ' שנה:

כדאיתא הכא בירושלמי, דגרסינן התם גבי הא דר' יוחנן: היו שני אחים וקדשוה שניהם ומת אחד מהם, השני, מהו שיהא מותר בה? מה נפשך, מה שקנה קנה, והשאר נפלה לו מחמת אחיו. ר' יהודה בר פזי אמר: אסור בה. א"ר יוסי: טעמא דר' יודן בר פזי, כל יבמה שאין כולה לפני, צד הקנוי שבה נידון לשם ערוה, וערוה פוטרת צרתה. א"ר חנינא: יאות. א"ר יודן בר פזי: כלום נפלה לו אלא מחמת אחיו? לאחיו היא אסורה, לו מותרת?!

**שו"ת הרשב"א**, א, תשז, רנז ע"א:

כדאיתא בירושלמי, דגרסינן התם גבי הא דר' יוחנן: היו שני אחים וקדשוה שניהם ומת אחד מהם, השני, מהו שיהא מותר בה? מה נפשך, מה שקנה קנה, והשאר נפלה לו מחמת אחיו. ר' יודא בר פזי אמר: אסור בה. א"ר יוסי: טעמא דר' יודא בר פזי, כל יבמה שלא נפלה לפניו מכל צד, <צד הקנוי שבה> נידון משום ערוה, וערוה פוטרת צרתה. א"ר חנינא, א"ר יודן בר פזי: כלום נפלה לו אלא מחמת אחיו? לאחיו אסורה, ולו מותרת?!

**חידושי הריטב"א**, קידושין נט ע"א, עמ' תרכא:

ובת כהן לישראל לא תאכל בתרומה, אשמועי' מאי דפרישו בירושלמי דאפי' שניהם כהנים, פי' או אביה וראשון או אביה ושני.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין ג, בדפי הרי"ף, יד ע"ב:

והכי איתא בירושלמי, דגרסי' התם גבי הא דרבי יוחנן: היו שני אחים וקדשוה שניהם ומת אחד מהם, השני, מהו שיהא מותר בה? ממה נפשך, מה שקנה קנה, והשאר נפלה לו מחמת אחיו. רבי יודה בן פזי אמר: אסור בה. א"ר יוסי: טעמיה דרבי יודה בן פזי, כל יבמה שאין כולה לפני, צד הקנוי שבה נדון לשם ערוה, וערוה פוטרת [צרתה].

92 **חידושי הרשב"א**, גיטין פב ע"א, עמ' תשנ:

והא דאמרי' הכא: אלא אשת שני מתים היכי משכחת לה וכו'. [במילתיה דר' אבא קאמר, אבל ודאי משכחת לה] נמי בדאורייתא כר' יוחנן, והכי איתמר בירושלמי.

**חידושי ר' ווידאל קרשקש**, גיטין פב ע"א, עמ' רפב:  
 ואלא אשת ב'י מתים היכי משכחת לה? פי' וכו'. משכחת לה אפי' בדאורייתא, והכי {יותר} <איתמר >  
 בירושלמי.

הלכה א, סג ע"ד  
 סוגיא 9 • בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה

<sup>101</sup> **חידושי הרמב"ן**, קידושין נח ע"ב, ד"ה מקודשת, ר ע"ב:  
 ומצאתי עלה בירושלמי: לכן צריכה שאפי' השני כהן.

**חידושי הרשב"א**, קידושין ס ע"א, ד"ה ר' יוחנן אמר אפילו קדושי מאה, עמ' שנא:  
 והכי איתמר בירושלמי: בת כהן לישראל לא תאכל בתרומה, לכך צריכה אפילו השני כהן.

**נימוקי יוסף**, קידושין נח ע"ב, עמ' רלא:  
 וסיפא אצטריכא ליה לאשמעיןן מאי דפרישו בירושלמי דאפילו שניהם כהנים, אביה וראשון, או  
 אביה ושני, דסד"א אין כח בקדושי האחד להוציאה מחזקתה שהיתה אוכלת בתרומת אביה, קמ"ל דאפילו  
 הכי לא אכלה מספקא.

הלכה ב, סג ע"ד  
 סוגיא 1 • לא הספיק ליתן לה עד שמת

<sup>7-5</sup> **חידושי הרשב"א**, גיטין עד ע"א, עמ' תרמב:  
 גרסינן בירושלמי בקידושין פ' האומר גבי פלוגתא דרשב"ג ורבנן: אף בקידושין כן.  
 האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאתן ליך מאתים זוז כרשב"ג, אביו ואחיו נותנין לה, והיא  
 זקוקה לחליצה וליבום.

**חידושי הריטב"א**, גיטין ב, עמ' רמו:  
 ירושלמי בקידושין בפ' האומר גבי פלוגתא דרשב"ג ורבנן, אף בקידושין כן. האומר לאשה  
 הרי את מקודשת לי ע"מ שאתן לך מאתים זוז כרשב"ג, אביו ואחיו נותנין לה, והיא זקוקה לחליצה וליבום.

**נימוקי יוסף**, גיטין עד ע"א, עמ' קפה (ציטוט מהרשב"א!):  
 כתב הרשב"א ז"ל: גרסינן בירושלמי בקידושין פרק האומר, גבי פלוגתא דרשב"ג  
 ורבנן, אף בקידושין כן. האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאתן ליך מאתים זוז כרשב"ג, אביו  
 ואחיו נותנין לה, והיא זקוקה לחליצה וליבום.

## הלכה ב, סג ע"ד סוגיא 2 • אירע לו אונס

<sup>10-8</sup> **חידושי הרשב"א**, גיטין עה ע"ב, עמ' תרסה:

ועוד, דגרסי' בירוש' בקידושין, ואיתא נמי בעירובין, אמר רבי אבהו בשם רבי יוחנן: סדר סמפון כך הוא, אנא פלוני בר פלוני מקדש לך אנת פלונית בת פלונית ומכניסך ליום פלוני. ואם אתא ליום פלן ולא כנסתיך לא ליהוי לי עלך כלום.

<sup>16-11</sup> **ספר העיטור**, אות ש שלישות גט, מה ע"ג:

וגרסינן בירושלמי: סדר סמפון כך הוא, אנא, פלן בר פלן מקרא לך, כו'. אירע לו אונס, ר"י אמר: אונסא כמאן דלא עביד. רשב"ל אמר: אונס כמאן דעבר. אליבא דרשב"ל איך בעי למיכתב? אי אתי יום פלן ולא הוית כניסה לי, לא יהוי לך עלי כלום. ר' יוחנן, כד מך, פקד לבנתיה דהוון עבדין שמא יעמוד ב"ד אחר ויסבור דכוותיה ונמצא בניו באין לידי ממזרות.

**ספר הראב"ה**, ה, א, עמ' ה:

דגרסינן בירושלמי פ' האומר לחבירו: כד דמך ר' יוחנן הוה מפקיד לבנתיה דיהוון עבדין כר' שמעון בן לקיש.

**ספר מצוות גדול**, עשין צז, קפז ע"ד:

וכן ראיתי בירושלמי דקדושין בעניין המתנה, אם לא אעשה לך כך וכך ביום פלוני יהא כך. אירע לו אונס, רבי יוחנן אומר: אונסא כמאן דלא עבר, וריש לקיש אמר: אונסא כמאן דעבר.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין, בדפי הרי"ף, כה ע"א, ד"ה גרסי' בגמ' גמי מכר:

ולעניין מקדש על תנאי ונאנס ולא קיים התנאי, מצאתי שנחלקו בה בירושלמי בפרקין, רבי אבהו בשם ר' יוחנן: סדר הסמפון כך הוא, אנא פלן בר פלן מקדש לך אנת פלונית ברת פלן על מנת ליתן לך מקמת פלן - כלומר, ממון פלוני, שנקרא יקום לפי שמעמיד אדם על רגליו - ואכנסוך ליום פלן, דאי אתא יום פלן ולא כנסתיך לא יהוי לי עלך כלום. אירע לו אונס, ר' יוחנן אמר: אונסא כמאן דלא עבר. רשב"ל אמר: אונסא כמאן דעבר. על דעתיה דרשב"ל [האיך צריכה למעבר? דאי אתא יום פלוני ולא תיהווי כניסה לי, לא יהוי לי עלך כלום. ר' יוחנן], כד דמך, פקד לבנתיה דיהוון עבדין כר"ש כי שמא יעמוד ב"ד אחר ויסבור דכוותיה ונמצאו בניו באין לידי ממזרות.

**נימוקי יוסף**, קידושין ס ע"ב, עמ' רלח:

שנחלקו בה בירושלמי בפירקין ר' אבהו בשם ר' יוחנן, סדר הסמפון כך הוא: אנא, פלן בר פלן, מקדש לך אנת פלניתא ברת פלן על מנת ליתן מקמת פלן [...] ואכנסוך ליום פלוני, דאי אתא יום פלן ולא כנסתיך לא יהוי לי עלך כלום. אירע לו אונס, ר' יוחנן אמר: אונסא כמאן דלא עבר, ור' שמעון בן לקיש אמר: אונסא כמאן דעבר. על דעתיה דר' שמעון בן לקיש היאך צריכה למעבר? דאי אתא יום פלוני ולא הות כניסא לי לא יהוי לי עלך כלום. ר' יוחנן, כד דמך, פקד לבנתיה די יהוון עבדין כר' שמעון אי שמא יעמוד בית דין אחר ויסבור דכותיה ונמצאו בניו באין לידי ממזרות.

## הלכה ב, סג ע"ד

סוגיא 3 • הגיע הזמן; הוא או' נתתי, והיא אומרת לא נטלתי

27-17 **חידושי הרמב"ן**, קידושין ס ע"ב, ד"ה וגרסינו, רי ע"א:

וגרסינו בירושלמי: הגיע זמן, הוא אומר "נתתי" והיא אומר' "לא נטלתי", א"ר בון: מכיון שמבקש להוציא סמפון (פי', שטר התנאי, ושם מפורש סדר השדוכין. ופי' סמפון כך הוא: אנה פלן בר פלן מקדש לך אנה פלינתא ברת פלן על מנת ליתן לך מקמת פלן, ומכנסין ליום פלן, דאי אתא יום פלן ולא כנסתיך לא יהבי לך עלי כלום, פי', מכסף הקידושין) או שהתנה עליה תנאי מיד האשה, עליו להביא ראיה. הגע עצמך דלא הוה סמפון אלא ספק. אמר ר' יוסי: מכיון שהוא מבקש לאוסרה, עליו להביא ראיה. הגע שכנסו בתוך סמפון. אתא עובדא קמי רבי אבהו, ואמרו: זיל הב לה. א"ל: רבי, אשה לא קניתי, ואת אמר לי זיל הב לה?! אמר רבי אבהו: מימי לא שחק בי אדם אלא זה. חזר ואמר: אין הוא חוזר ביה - יתן; אין היא חוזרת בה - תתן, ולא דא היא קדמיתא, חזר ועשה מעשה בית דין, פי' [...].

**חידושי הריטב"א**, קידושין ס ע"א, עמ' תרמא:

מיהו, בירוש' משמע שאם נשאה נתקיימו הקידושין לגמרי. [...] וה"ג התם: הגיע זמן, הוא אומר "נתתי" והיא אומרת "לא נטלתי", אמר רבי בון: מכיון שמבקש להוציא סמפון מידה, עליו להביא ראיה. פי' [...] ופריך, הגע עצמך שאין שם סמפון אלא ספק. פי', שאין כאן שטר תנאין. אמר ר' יוסי: מכיון שאוסרה, עליו להביא ראיה, פי' [...] ופריך, הגע עצמך שאין שם סמפון אלא ספק, פי' [...] אמר ר' יוסי: מכיון שאוסרה, עליו להביא ראיה, פי' [...] ופריך, הגע עצמך שכנסה תוך זמן סמפון. אתא עובדא קמי ר' אבהו, ואמר ליה: זיל הב לה, פי' [...] עכ"פ, אמר ליה: רבי, אשה לא קניתי, ואת אמר לי זיל הב לה?! פי' [...] וא"ר אבהו: מימי לא שחק בי אדם אלא זה, פי', שהדין עמו. חזר ואמר: אין הוא חוזר בה - תן; אין היא חוזרת ביה - תתן. כלומר [...] ופרכי', ולא דא היא קמייתא, פי' [...] ומהדרינן: חזר ועשה מעשה ב"ד.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין ג, בדפי הרי"ף, כה ע"ב:

ומוכח בירושלמי [...] דגרסינן התם בריש פירקין: הגיע זמן, הוא אומר "נתתי" והיא אומרת "לא נטלתי", אמר ר' בון: מכיון שמבקש להוציא סמפון מידה, עליו להביא ראיה. פירוש [...] הגע עצמך דלא הוה סמפון אלא ספק. כלומר [...] אמר רבי יוסי: מכיון שמבקש לאוסרה, עליו להביא ראיה, כלומר [...] הגע עצמך שכנסה בתוך סמפון [...] אתא עובדא קמיה דר' אבהו, ואמר ליה: זיל הב לה, כלומר [...] וא"ל [...] רבי, אשה לא קניתי, ואת אמר לי זיל הב?! [...] א"ר אבהו: מימי לא שחק לי אדם אלא זה [...] חזר ואמר: אין הוא חוזר ביה - יתן; ואין היא חוזרת בה - תתן. ולא דא היא קדמיתא? חזר ועשה מעשה בית דין, פירוש וכו'.

**בית הבחירה**, קידושין, עמ' 303-304:

ואף בתלמוד המערב שבפרק זה אמרו: הגיע זמן, הוא אומר "נתתי" והיא אומרת "לא נטלתי", מכיון שהוא מבקש להוציא את האשה מן הסמפון, עליה להביא ראיה [...] הגע עצמך דלא הוה סמפון אלא ספק. מכיון שהוא בא לאוסרה, עליו להביא ראיה. הגע עצמך שכנסה בתוך זמן סמפון [...] אתא קמי ר' אבהו, אמר: זיל הב לה. אמר ליה: אשה לא קניתי, ואת אמר זיל הב לה?! ואמ"ר אבהו: מעולם לא שחק אדם בי אלא זה. חזר ומר: אין הוא הדר ביה - הוא יתן; ואין היא הדרה בה - היא תתן. כלומר [...] ושאל בה: ולית דא קמיתא? [...] ותירין: חזר ועשה מעשה בית דין [...] ומכל מקום למדנו שכל בקדושין היא נאמנת לומר

לא קיימת, אלא שדברי תלמוד במערב מבולבלים אצל מפרשים במקום זה ואין לנו בהם בכדי לסמוך.

הלכות ג-ד, סג ע"ד-סד ע"א  
סוגיא 2 • תנאי כפול - ר' מאיר

34-8 **אור זרוע**, בבא מציעא שא, ג, מב ע"ד (ג, עמ' שכג):

והכי מוכח בירושלמי בפ' בכל מערבין ובפ' האומר דבאיסורא בעי תנאי כפול, דאמר התם: תמן תנינן, מתנה אדם על עירובו. [כנין] (בעי) מתני': מתנה אדם על עירובו. אמר ר' אלעזר: מאן תנא, אם באו ואם לאו באו? ר' מאיר. היידן ר' מאיר? חבריא אמרין: ר' מאיר דקידושין, דתני: האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים, ירדו גשמים - מקודשת; אם לאו - אינה מקודשת. ר' מאיר אומר: בין ירדו בין לא ירדו - מקודשת עד שיכפול תנאו. הכל מודים שאם אמר "לאחר שירדו גשמים", ירדו גשמים - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת. ר' יוסי אומר: ר' מאיר דעירובין היא, דתנינן תמן: אם ספק, ר' מאיר ור' יהודה אומרים: הרי זה חמר גמל. ר' יוסי ור' שמעון אומר: ספק העירוב כשר. אמר ר' יוסי: לא אמר ר' מאיר אלא לחומרין. אמר ר' מנא: ויאות. בעירובו [אינו קונה] (אילו), שלא זכה לו עירובו; ככני עירו אינו, שנתן דעתו לעקור רגליו מבני עירו. והכא בקידושין, לראשון אינה מקודשת, שלא ירדו גשמים; לשני אינה מקודשת, שלא כפל הראשון את תניו. ר' חגי בעי קומי ר' יוסי: ההן "אם לא", כ"לאחר" הוא? א"ל: שניה היא, שהיתה הארץ לפניהם, והוא מבקש להוציאה מידם. ר' יהודה בן פזי בשם ר' אחא: ירדו לסימפון דקידושין בשיטת ר' מאיר. ר' חנינא דחבריהון דרבנין בעא: למה לי כר' מאיר? אפילו כרבנן! לא כן אמר ר' אבא בשם ר' חנינא: סדר סימפון כך הוא, אנא פלוני בר פלוני מקדש לך אינתתי פלונית בת פלוני על מנת למיתן לך מקמת פלן ומכנסתיך ביום פלוני. ואם אתא יום פלוני ולא כנסתיך לא יהא עליך כלום. ויאמר "על מנת", שלא לכפול תנאו! אלו לא כפל תנאי מיעקר קידושין? א"ר יוסי בר בון: בכל אתר אית ליה לר' מאיר ממשמע לאו אתה שומע הן, והכא לית ליה? אמ' ר' מתניא: חומר הוא בעריות. הא למדת דר"מ בעי באיסורא תנאי כפול, דקידושין היינו איסורא. אך סיפא דירושלמי אתיא בגמגום, דמסיק: בכל אתר אית ליה לר' מאיר ממשמע לאו אתה שומע הן לכד מעריות משום חומרא דעריות, וכו'.

25-8 **חידושי הרשב"א**, גיטין עה ע"ב, עמ' תרסא:

ועוד, דפרק האומר בקידושין שנו בירושלמי: מתנה אדם על עירובו. אר"א: מאן תנא אם בא ואם לאו בא? ר"מ. היידן ר"מ? חבריהו מאן ר"מ דקידושין: דתני, האומר לאשה הרי את מקודשת ע"מ שירדו גשמי, ירדו גשמים - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת. ר"מ אומר: בין ירדו בין לא ירדו - מקודשת, עד שיכפול תנאו. הכל מודים שאם אמר "לאחר שירדו גשמים", ירדו גשמים - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת, וכו'. עד ר' חגאי בעא קומי ר' יוסי: והן "אם לא" (כל אחד) כ"לאחר" הוא! דאמר ליה: שניא (ה)היא, שהיתה הארץ לפניהם, והוא מבקש להוציאה מידם.

שו"ת הרא"ש, מו, א:

דגרסי' בירושלמי דקידושין פ' האומר: מתנה אדם על עירובו. אמר רבי אלעזר: מאן תנא אם בא ואם לאו בא? רבי מאיר היא. הי רבי מאיר? חבריא אמרי: מדין רבי מאיר דקידושין, [דתניא:] האומר לאשה הרי



את מקודשת לי ע"מ שירדו גשמים, ירדו גשמים - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת. רבי מאיר אומר: בין ירדו בין לא ירדו - מקודשת, עד שיכפול תנאו. הכל מודים שאם אמר "לאחר שירדו גשמים", ירדו גשמים - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת. וכו'. עמד רבי חגי בעי קומי רבי יוסי: והא "אם לאו" כ"לאחר" היא! אמר ליה: שניא היא, שהיתה הארץ לפנייה, והוא מבקש להוציא מידם. הרי שהירושלמי סובר דאית ליה דבע"מ ובמעכשו בעי תנאי כפול באם, ובאח' לא בעי תנאי כפול, ע"כ דבריו.

**שו"ת הרא"ש, פא, א:**

ובענין קאמר התם לעיל <ירושלמי דקידושין פרק האומר>, תמן תנינן: מתנה אדם על עירובו (בני עירו) [כיני עירובין]. אמר ר"א: מאן תנא אם באו אם לא באו? ר' מאיר היא. מאן ר' מאיר? חבריא אומרים: רבי מאיר דקידושין, דתניא: האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שירדו גשמים, ירדו גשמים - מקודשת; לא ירדו - אינה מקודשת. [ר' מאיר אומר: בין שירדו בין שלא ירדו גשמים - מקודשת, עד שיכפול תנאו]. ר' יונה אומר: רבי מאיר דעירובין היא, דתנינן תמן: אם ספק, רבי מאיר אומר: הרי זה חמר גמל. אמר רבי יוסי: לא אמר רבי מאיר אלא לחומרא. אמר רבי מנא: ויאות. בעירובו אינו שלו, שלא זכה לו עירובו; כבני עירו אינו שלו, שנתן דעתו לעקור רגליו מן העיר, והכא, לראשון אינה מקודשת, שלא ירדו גשמים, ולשני אינה מקודשת, שלא כפל תנאו. וכן כתב בעל העטור בשם גאונים דאף בממון בעינן תנאי כפול.

**חידושי ר' ווידאל קרשקש, גיטין, ב, עמ' ריט, כב:**

וכן הוא מפורש [בירושלמי] בפ' האומר, דגרסינן התם: תמן תנינא, מתנה אדם על עירובו. אמר ר"א: מאן תנא אם בא אם לא [בא]? ר"מ היא. היכא ר"מ? חבריא שריין: ר"מ דקדושין, דתניא: האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שירדו גשמים, ירדו - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת. רמ"א: בין ירדו בין לא ירדו - מקודשת, עד שיכפול תנאו. הכל מודים ד"לאחר שירדו גשמים", ירדו - מקודשת; לא ירדו - אינה מקודשת. וטעמא דלא בעי [כלומר (...)]. א"ל: שניא הא, שהיתה הארץ לפנייהם, והוא מבקש להוציאה מידם.

**פירוש רבינו נסים, גיטין לז ע"א:**

וה"נ מוכח בירושלמי בפ' האומר דקדושין, דגרסי' התם: תמן תנינן, מתנה אדם על עירובו. אמר ר"א: מאן תנא אם בא ואם לא בא? ר"מ היא. (היכא) [היי דין] ר"מ? חבריה (מדין) [אמרין]: ר"מ דקדושין, דתניא: האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שירדו גשמים, ירדו גשמים - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת. ר"מ אומר: בין ירדו בין לא ירדו - מקודשת, עד שיכפול תנאו. הכל מודים בלאחר שירדו גשמים, ירדו - מקודשת; לא ירדו - אינה מקודשת. כלומר, משום ד"לאחר" לאו תנאי הוא. ר' חגאי בעי קומי ר' יוסי: והן "אם לאו" כ"לאחר" הוא! כלומר, אם יעברו ואם לא יעברו, דכתיב גבי בני גד ובני ראובן לאו כ"לאחר" הוא, דהא משמע דלא היו נותנין להם הארץ מיד אלא לאחר שיעברו. א"ל: שאני ההיא, שהיתה הארץ לפנייהם, והוא מבקש להוציאה מידם.

**תיקון סופרים, עמ' סד:**

ירושלמי בקדושין בפ' האומר מתנה אדם על עירובו. אמר ר' אלעזר מאן תנא אם בא ואם לא בא ר' מאיר היא. היכן ר' מאיר חבריא ר' מאיר דקדושין דתניא האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שירדו גשמים ירדו גשמים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת. אמר ר' מאיר בין ירדו בין לא ירדו אינה מקודשת, עד שיכפול תנאו. הכל מודים שאם אמר לאחר שירדו גשמים ירדו גשמים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת

וכו'. עד ר' חגי בעי קמי ר' יוסי והא אם לאו כלאחר הוא א"ל שהיא היא שהית' הארץ לפני' והוא מבקש להוציא' מידם.

25-13 **מלחמת ה'**, ביצה ב, י ע"א:

אבל מצאתי עוד בירושלמי ראייה לדבריו בפרק האומר בקדושין, דתני: האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים וירדו גשמים - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת. רבי מאיר אומר: בין ירדו בין לא ירדו - מקודשת, עד שיכפול תנאו. הכל מודים שאם אמר לאחר שירדו גשמים, ירדו גשמים - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת, וכו'. ר' חגי בעא קומי רבי יוסי: והן "אם לא" כ"לאחר" הוא! אמר ליה: שניא היא, שהיתה הארץ לפני' והוא מבקש להוציאם מידם, ופירושו ברור שבני ארץ ישראל וכו'. והקשו וכו'.

**ספר העיטור**, אות ת תנאי, לז ע"ג:

וכדגרסינן בירושלמי: תני, האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים, ירדו גשמים - מקודשת; לא ירדו גשמים - אינה מקודשת, עד שיכפול תנאו.

**המרדכי**, גיטין עד ע"א, תכו, ו ע"ב (מהדורת רבינוביץ, ז, קסה, עמ' 714, שו' 104 [בשינויי נוסחאות]):  
ונראה דאפי' בע"מ בעינן תנאי כפול וכל דיני תנאי, כדגרסינן בירוש' : האומ' לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שירדו גשמים, ירדו גשמים - מקודשת; ואם לאו - אינה מקודשת. ר' מאיר א': בין כך ובין כך אינה מקודשת, עד שיכפול תנאו.

**צדור הכסף**, הארוך, עמ' שנב:

ירושלמי פרק האומר בקידושין האומר לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שירדו גשמים, ירדו גשמים מקודשת ואם לאו אינה מקודשת. ר' מאיר אומר בין כך ובין כך מקודשת, עד שיכפול תנאו הכל מודים שאם לאחר שירדו גשמים שאם ירדו גשמים מקודשת [ואם לאו אינה מקודשת]. ור' חגאי בעי קומי ר' יוסי ואם לאו כלאחר הוא (כלומר גבי תנאי בני גד ובני ראובן). ופריק שניא היא שהארץ היתה מוחזקת לפני' והן מוחזקין בה והוא רוצה להוציאה מידם, ומשום הכי בעי תנאי כפול.

34-26 **ספר המתיבות**, שבועות, עמ' 105; **ספר העיטור**, אות ת תנאי, לז ע"ד (מתוך כתב יד של העיטור):

דגרסי' בירושלמי בקדושין ואיתא נמי בעירובין כהא לישנא כולה: ירדו לסמפון כשיטת ר' מאיר בקידושין. ר' חנינא חברוי דרבנין בעי: למה לי כר' מאיר? אפילו כרבנן! לא כך אמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן: סדר סמפון כך הוא, אנא פלני מקדישנא לך אנת פלנית בת פלני ומכניסך ליום פלן. ואם אתא יום פלן ולא כנסתיך, לא יהוי עליך כלום. ויאמר על מנת! שלא לכפול תנאו. אילו לא כפל תנאו מעקר קידושין? אמר ר' יוסי בר' [בון]: בכל אתר אית לר' מאיר ממשמעות לאו אתה שומע הין, וכה לית ליה? אמר ר' מתניא: חומר הוא בעריות. והכי פירושא וכו'. ובעל מתיבתא אייתי להאי ירושלמי.

**ספר העיטור**, אות ת תנאי, לז ע"ד (כו) (מובא מדפוס ונציה, על פי ר"ש ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 271, ולעיל הבאתי את המובאה הזאת על פי כתב היד):

דגרסי' בירושלמי ואיתא נמי בעירובין בהאי לישנא כולה: ירדו לסמפון כשיטת ר' מאיר בקידושין. ר' חנינא חברוי דרבני' בעי: למה לי כר' מאיר? אפי' כרבנן! לא כן אמר ר' אבהו בש"ר יוחנן: סדר סמפון כך הוא, אנא פלו' מקדש לך אנת פלנית בת פלו' ומכניסך ליו' פלו'. ולא כנסתיך לאיתויי עליך

כלום. ויאמר על מנת! שלא לכפול תנאו. אילו לא כפל תנאו מעקר לקידושין? אמר ר' יוסי בר בון: בכל אתר אית לר' מאיר ממשמעות הין אתה שומע לאו וממשעות לאו אתה שומע הין, וכה לית ליה? אמר ר' מתניא: חומר הוא בעריות. והכי פירושא וכו'. ובעל מתיבתא אייתי להאי ירושלמי.

**המרדכי**, גיטין עה ע"א, תכז, ו ע"ג (מהדורת רבינוביץ, ז, קסה, עמ' 716, שו' 108, בשינויי נוסחאות):

דגרס בירושלמי בקדושין ואיתא נמי בעירובין וז"ל: ירדו לסמפון בשיטת ר"מ בקדושין נמי, ורבי חנינא חבירו דרבנן בעיא: כר"מ? אפילו כרבנן. לא אמר כן רבי אבא בשם ר' יוחנן: סדר סמפון כך הוא, אנא פלוני בר פלוני מקדש לך פלונית בת פלוני ומכניסיה ליום פלוני. ואי אתא יום פלוני ולא אכנסך לא ליהוי לך עלי כלום. ויאמר ע"מ! שלא לבטל תנאו. לא כפל תנאו מעיקרא לקדושין? אמר ר"י ברבי בון: כל אתר אית ליה לר"מ מכלל לאו אתה שומע הן, ובהא לית ליה? אמר רבי מתניא: חומר הוא בעריות. וה"פ: ויאמר ע"מ שלא לבטל תנאו, ומכלל לאו אתה שומע הן, ואילו לא כפל תנאו עקר' קדושין, שאם בא אחר וקדשה קודם קיום התנאי אינה מקודשת לא לראשון ולא לשני. מחומר אמה ר"מ, כד אמרינן בירושלמי בע"מ שירדו גשמים לראשון אינה מקודשת, שהרי לא כפל הראשון, וכיון שלא כפל תפסי קדושי ראשון. אר"י ברבי בון: בכל אתר אומר ממשמעות לאו אתה שומע הן [...] והכא, דהוי איסורא, לית ליה, דאי אית ליה, קדושי ראשון גמורים הוי. ומשני: חומר הוא באיסור ערוה מבאיסור אחר.

**תשובות מהר"ח אור זרוע**, רלג, ד"ה והנה, עמ' רכג: <sup>34-33</sup>

והירושלמי דפ' האומר שהביא רבינו שמשון הזקן, בכל אתר אית ליה לרבי מאיר מכלל לאו אתה שומע הן, והכא לית ליה? אמר רבי מתנה: חומר הוא בעריות. יש לפרש כמו ר"ת. וגם בספר המצות לא כתב על הירושלמי כ"ש פי' ר"ת. ומ"ש פי' רבינו שמשון שהיפך הגירסא: בכל אתר לית ליה, והכא אית ליה. ושמא ר"ל חומר הוא בעריות, דכי לא כפל תנאו אין הקידושין והגירושין בטלים לגמרי אלא חלים מספק עכ"ל.

**ספר מצוות גדול**, עשין ג, קלא ע"ד:

והא דאמרינן בירושלמי דפרק האומר בקידושין: אמ' רבי יוסף בר' בון, בכל אתר אית ליה לרבי מאיר מכלל לאו אתה שומע הן, והכא לית ליה? ואמר רבי מתניא: חומר הוא בעריות.

**בית הבחירה**, קידושין, עמ' 243:

והוא שאמרו בתלמוד המערב: חומר הוא בעריות, כמו שיתבאר במשנת בני גד ובני ראובן.

**בית הבחירה**, קידושין, עמ' 290:

והוא שאמרו בתלמוד המערב: אמ"ר יוסה, בכל אתר אית ליה לר' מאיר ממשמע לאו אתה שומע הן, וכא את אמר לית ליה? אמ"ר מתניה: חומר הוא בעריות.

**תוספות**, גיטין עה ע"א, ד"ה לאפוקי:

והא דאמרינן בירושלמי בפרק האומר: א"ר יוסי א"ר בון, בכל אתר אית ליה לר"מ מכלל לאו אתה שומע הן, והכא לית ליה, ונראה להרב ר' אלחנן דגרסינן "בכל אתר לית ליה לר"מ וכו', והכא אית ליה", ומשני ר' חנינא: חומר הוא בערוה.

**פסקי הרא"ש**, בבא בתרא קלז ע"ב, ה, מח, קצו ע"א:

וכן כתב ה"ר שמשון הזקן, והביא ראייה מירושלמי פרק האומר בקדושין: א"ל ר' יוסי בן בון, בכל אתר אית ליה מכלל לאו אתה שומע הן, והכא לית ליה? א"ר מתנה: חומר הוא בעריות [...] ועל הירושלמי קשה [...] ובירושלמי היה כתוב "אית ליה" בשניהן, ועל כרחך האחד מהן טעות והוגה באחרון "לית ליה". ונראה דגרסי' איפכא: "בכל אתר לית ליה לר"מ מכלל לאו אתה שומע הן, והכא אית לי". וקאמר: חומר הוא בעריות.

**שו"ת הרא"ש**, א, א:

וה"ר שמשון הזקן כתב דלא בעי ר' מאיר תנאי כפול אלא בעריות כגון קידושין וגירושין. והביא ראייה מירושלמי דקידושין פרק האומר: אמר ר' יוסי בר אבין, בכל אתר אית ליה לרבי מאיר מכלל לאו אתה שומע הן, והכא לית ליה? אמר רבי מתנה: חומר הוא בעריות. ור"י הקשה, [מאי] חומר הוא בעריות? הא גבי גיטין הוי כפילות קולא וכו'. ומצא ר"י בירושלמי שכתוב בהן "והכא אית ליה" והוגה בהן "לית ליה". ואומר כי טעות היה בירושלמי או ברישא או בסיפא והגיהו בסיפא "לית ליה". ופירש שהגיהו בטעות בסיפא, וברישא יש להגיה. וה"ג: "בכל אתר לית ליה מכלל לאו אתה שומע הן, והכא אית לי?", ומשני: חומר הוא בעריות, פי' וכו'. ובענין קאמר התם לעיל <ראו לעיל>. וכו'.

### הלכה ה<sup>1</sup>, סד ע"א

סוגיא 1 • מקודשת או מקודשת לחומריין?

<sup>3-2</sup> **תשובות הרמב"ן**, בתוך ש' אסף, ספרן של ראשונים, ראו להלן, סוגיא 2.

### הלכה ה<sup>1</sup>, סד ע"א

סוגיא 2 • הטעיה במקח וממכר

<sup>9-4</sup> **תשובות הרמב"ן**, בתוך ש' אסף, ספרן של ראשונים, ירושלים תרצ"ה, סימן נד (קעז), עמ' 93-94: והירוש' שהזכרת שהוא כתוב בהלכות <הלכות הרי"ף, ב"מ פרק ט'> - ראובן חייב לשמעון, סמכיה גבי לוי, איפרסן לוי - יש מן המחברים שהם סבורים לפרש בו שאם הממחה יודע שהוא עני והמלוה אינו יודע, חוזר עליו. והטעם לדבריהם משום דכל כי האי גונא לא גמרי ועבדי, והמחאה זו, חוכא בעלמא היא. אבל הירוש' הזה עמם <עמום, ובסה"ת: עמוס> בהלכות, ומן הגמ' שלו עמדתי על פירושו. והוא בפ' האומר על משנת המקדש את האשה ואמ' סבור הייתי שהיא עשירה והיא עניה - מקודשת, וכך הסוגיא מתחלתה. אמר ר' אלעזר: מקודשת אפי' בעדים, פי', אפי' יש עדים ששמעו ממנו תחלה שהוא סבור שהיתה עשירה, מקודשת כיון שלא התנה בשעת קידושין. ר' שמואל בשם ר' זעירא: מקודשת לחומריין, כלומ', ספק מקודשת היא, דחשי' דשמא על דעת עשירה קדש. ומיתי עלה ר' יעקב בשם ר' אמי: ראובן היה חייב לשמעון, סמכיה גבי לוי. איפרסם לוי - לית ראובן חייב. פי' איפרסן, שהיה עני ולא היה יודע, ועכשו נתפרסם. איפרסן כמו איפרסם, כמו שאומר שם אדן במקום אדם. לית ראובן חייב,

דלא מצי למיטען סבור הייתי שהיה עשיר והוא עני כמתני'. הדה דתימר, בשלא עשו בה ערמה; אבל עשו בה ערמה - חייב. כהדא חזרייה סמכין לתנויי קריה קרין זבינא ואזיל ליה. אתי עובדא קומי ר' מונא, אמ': אין פריטין אינון, פשעין; ואין דינרין אינון, רק אורח ארעא כן, אורח דזבונא מדריא.

פי' חזרייה הם לוקחי פירות המחזרין על הגרנות והיו חייבין דמי הטסקאות לסנטרי העיר והסמיכום על לוקח שלקח פירות מהן. קרין אותו לוקח והלך, פי' קרין, השכים בבקר. "ותקם בעוד לילה" - וקמת בקרצתא. ודן ר' מונא שאם היו פרוטות, פשעו הלוקח והחזרייה, שהרי היו יכולים לפורעם מיד, וערמה היתה שהסמיכו עליהם, כדי שילך לו. אבל אם הם דינרין, כך דרך הלוקח, לילך למדינה אחרת, למכור סחורתו ולשוב לפרוע הקפותיו. מדריא, כדאמ' בראש השנה (ט ע"ב): כמדיר דיירא ומוביל סחורתא ככל מדינתא. עכשו, לפי זה הענין נראה שהערמה הזאת היא שנראה לזה עשיר, ומסמיך לבעל חובו על אחר, והוא יוצא לו למדינת הים מיד, דכי האי גונא קנין בטעות הוא. אי נמי, כל כי האי גונא לא גמר ומשעבר נפשיה, אלא לפוטרו לזה מיד בעל חובו נתכוונו שניהם, והילכך חוזר עליו. ומשמע דדוקא בכגון ערמה זו. אבל סבור שהוא עשיר והוא עני, בין שהממחה יודע בו בין שאינו יודע בו - פטור, דהוה ליה לשאול עליו. [...] ומ"מ, דרך סוגית הירוש' על המשנה היא כלשון שכתבנו, והרי הרוחנו בפי' הירוש' הזה יותר מן הצריך. ומ"מ לא נאבד את דיננו הפשוטים מפני דברי נביאות <צ"ל: נביאות>. והלואי שיהיו כל ההלכות ברורות כדבר זה, שאין הלוקח חובו של חברו מתחייב לו בתשלומין מפני עניותו של לזה ולא מפני אלמותו /אלימותו/, שאינו יכול להוציא חובו ממנו, ואין לשם אחריות עסק וענין בכאן.

<sup>6-5</sup> הלכות הרי"ף, בבא מציעא ט, סח ע"ב:

ירושלמי: ראובן היה חייב לשמעון, סמכיה גבי לוי. איפרסן לוי - לית ראובן חייב. הדא דאת אמר, בשלא עשו ערמה; אבל עשו ערמה - חייב.

ספר העיטור, אות ה המחאה, עג ע"ג:

ירושלמי: ראובן חייב לשמעון. סמניה גבי לוי - לית ראובן חייב כלום. הדא דתימא, בשלא עשו ערמ'; אבל עשו ערמה - חייב.

תשובות ופסקים, קע, עמ' רכ:

ודבר זה יש לו קצת ראייה מן הירושלמי: ראובן היה חייב לשמעון מנה. סמכיה גבי לוי. אפרסן לוי - לית ראובן חייב לשמעון. הדא דאת אמר, בשלא עשו בהערמה; אבל אם עשו ערמה - חייב.

אור זרוע, בבא מציעא שסז, ג, נא ע"ב (ג, עמ' שנה):

ירושלמי: ראובן היה חייב לשמעון. סמכיה לגבי לוי. איפרסן לוי - לית ראובן חייב. הדא דאתמר, כשלא עשו ערמה; אבל עשו ערמה - חייב.

ספר מצוות גדול, עשין צד, קעז ע"ב:

גרסינן בירושלמי: ראובן שהיה חייב לשמעון מנה ואמ' שמעון לראובן, מנה שיש לי בידך, תנהו ללוי. והיו שלשתן עומדין שם וקבל לוי ונמצא ראובן עני ואין לו מה שיגבו ממנו - הרי זה לוי חוזר בחוב על שמעון, שזה הטעהו. ואם ידע לוי שהוא עני או שהיה עשיר באותה שעה והעני - אינו יכול לחזור שהרי קיבל.

**ספר התרומות**, מכירת שטרות, שער נא, חלק ו, ט, עמ' תתיד (וכנ"ל בעמ' תצו):

ולזה יש קצת ראיה מההיא ראיה דירושלמי שכתבנו בשער מעמד שלשתן, ראובן היה חייב לשמעון. סמכיה גבי לוי. אפרסן לוי - לית ראובן חייב. הדא דתימא, בשלא עשו ערמה; אבל עשו ערמה - חייב. וכבר הארכנו בפירוש הירושלמי בשער כ"ח שהקדמנו.

**חידושי הריטב"א**, גיטין א, עמ' פג:

ירושלמי: ראובן היה חייב מנה לשמעון. סמכיה גבי לוי. אפרסן לוי - לית ראובן חייב שמעון. הדא דאיתמ', כשלא עשו ערמה; אבל עשו בה ערמה - חייב.

**בית הבחירה**, גיטין יד ע"א, עמ' 46:

והעידים בפקפוק זה מה שראו בתלמוד המערב: ראובן חייב לשמעון מנה. סמכיה גבי לוי. אפרסן לוי [...] לית ראובן חייב כלום [...] הדא דתימא בשלא עשו ערמה [...] אבל עשו ערמה - ראובן חייב.

**בית הבחירה**, בבא מציעא, עמ' 417:

בתלמוד המערב אמרו: ראובן חייב לשמעון מנה. סמכיה גבי לוי. אפרסן לוי [...] לית ראובן חייב לו כלום. הדא תימא בשלא עשו ערמה [...] אבל אם עשו ערמה [...] ראובן חייב.

**ספר העיטור**, הלכות מלוה על פה, יז ע"ב:

ירוש': חד בר נש קם עם חבריה בשוקא. א"ל: הב לי קיתונא דאית לי גבך. א"ל: הב לי דינר דאית לי גבך. א"ל: הב לי קיתונא והא לך דינר. אתא עובדא קומי ר' מונא. א"ל: את מודית ליה בדינר והוא לא אודי לך בקיתונא. הב לי דינר. א"ר בר אחא: מודי ר' אמאי כמה דין, לא כן אמר, אלא בדיל דלא יכפור ליה בדינר - לא חייב.

**ספר הראב"ה**, סימן אלף ולא, ג, עמ' תמא-תמד:

ובירושלמי פ"ק דקידושין גרסינן: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא. אמר ליה: הב לי קיתונא והב דינרנא הוית לי גבך. א"ל: הב לי קיתונא והב דינרנא. אתא עובדי' קמיה ר' מנא. א"ל: את אודית לי בדינרנא והוא לך אודית לך בקיתונא. אזל יהב לה דינרנא. אף כאן, הודית (לך) [לן] בפיקדון שהפקיד והוא לא מודה לה בחוב [...] והא דמייתי מן הירושלמי: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא וכו', עד א"ל ר' מנא: את אודית ליה והוא לא אודי לך בקיתונא. אזיל והב ליה דינרנא. ומסיים בירושלמי: ומודי ר' מנא דאי אמר להו לסהדי: האי דאודי לך בדינרנא, כגון דלא יכפור לי בקיתוני - אין חייב בדין לא שבועה ולא כלום [...]. ואיכא נמי לפרושי הירושלמי [...] אני אבי העזרי בדקתי בירושלמי, וכתוב בסתם: אינו חייב. ואינו כתוב שם לא שבועה ולא כלום [...] ועוד, ההיא דירושלמי, פיקדון הוה.

**שו"ת הרי"ד**, צא, ד"ה כתב מר:

ונסתיע מר ממאי דאמרין בירושלמי דקידושין בפרק האומר: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא.

**תשובות חכמי פרוניציא**, דיני שטרות, עמ' 414:

והא דגרסי' בגמ' דבני מערבא: חד ברנש קם עם חבריה בשוקא. א"ל: הב לי קיתונא דאית לי גבך.

אמ' ליה: הב לי דינרא דאית לי גבך. א"ל: הב קתונא וסב דינרא. אתא עובדא קמי ר' מונא, א"ל: את הודית ליה בדינרא והוא לא אודי לך בקתונא! הב ליה דינרא.

**אור זרוע**, סנהדרין ט, ד, יד ע"ג (ג, עמ' תקסד):

בירושלמי פרק האומר בקידושין גרסינן: חד בר נש קם עם חבריה. א"ל: הב לי קיתונא דאית לי גבך. א"ל: הב לי דינר דאית לי גבך. א"ל: הב לי קיתונא וסב דינר. אתא עובדא קומי ר' מנא ואמר ליה: את אודית ליה בדינר והוא לא אודי לך בקיתונא. איזיל והב ליה דינר.

**אור זרוע**, שו"ת, תשנז א, קיב ע"א (א, עמ' עתר):

ומורי ה"ר שמחה בר שמואל שיחיה הביא ראייה לדברי רש"י דאמר בירושלמי פרק האיש מקדש: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא. א"ל: הב לי קיתונא דאית לי גבך. א"ל: הב לי דינר דאית לי גבך. א"ל: הב לי קיתונא וסב דינרא. אתא עובדא קומי ר' מנא. א"ל: את אודית ליה בדינר והוא לא אודי לך בקיתונא. זיל והב ליה דינר.

**ספר מצוות גדול**, עשין צה, קפ ע"ד:

גרסינן בירושלמי: חד בר אנש קם על חבריה בשוקא. א"ל: הב לי קיתונ' וסב דינרין. אתא עובדא קומי דר' מנא. אמ' ליה: את אודיתא ליה בדינרין ואיהו לא אודי לך בקיתונא, הב ליה דינרין.

**המרדכי**, בבא מציעא ו ע"א, רכה, עג ע"ד:

וראיה מירושלמי דקידושין פ' האומר: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא. א"ל: הב לי קיתונא [בס"י איתא: דאית לי גבך. א"ל: הב לי דינר דאית לי גבך. א"ל: הב לי קיתונא וסב כו'] וסב דינר. אתא עובדא קומי דרבי מנא וא"ל: את אודית ליה בדינר והוא לא אודי לך בקיתונא, זיל הב ליה דינר.

**המרדכי**, בבא מציעא קטז ע"א, תז, פב ע"ב:

והיה מביא ראייה מירושלמי דקדושין: הב לי קיתונא דאית לי גבך.

**שו"ת הרשב"א**, קיז, קח ע"א וע"ב:

וכמדומה אני שיש קצת ראייה לדבריו בירושלמי: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא. אמר ליה: הב לי קתונא וסב דינרא. אתא עובדא קמיה דר' מונא, אמר ליה: את אודית ליה בדינרא והוא לא אודי לך בקתונא. הב ליה דינרא.

**תשובות מהר"ח אור זרוע**, נב, יד ע"ג:

כמו שהוכיח ממעשה דדינרא וקיתונא דירושלמי דפ' האומר בקידושין, דגרס' התם: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא. א"ל: הב לי קיתונא וסב דינרא. אתא עובדא קמי ר' מנא, ואמר ליה: את אודית ליה בדינר והוא לא אודי לך בקיתונא. או זיל והב ליה דינרא.

**תשובות מהר"ח אור זרוע**, רטז, עא ע"ד:

ומעתה מתיישב לי הירושלמי שהביא רבינו שמחה גרסינן בירושלמי דקידושין פרק האומר: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא. אמר ליה: הב לי קיתונא דאית לי גבך. אמר ליה: הב לי דינרא דאית לי גבך. אמר ליה: הב לי קיתונא וסב דינרא. אתא עובדא קמי ר' מנא. א"ל: את אודית ליה בדינרא ואיהו לא אודי ליה בקיתונא. איזיל והב ליה דינרא. ע"כ הירושלמי.

**תשובות מהר"ח אור זרוע**, רנח, צ ע"ד:

ל הא דגרסינן בירושלמי: חד בר נש קם על חבריה בשוקא. אמר ליה: סב לי קיתונא וסב דינר. אתא עובדא קומי רבי מני, אמר ליה: את אודית ליה בדינריה ואיהו לא אודי לך בקיתונא, הב ליה דינרא.

**בית הבחירה**, בבא מציעא, עמ' 18:

ממה שאמרו בתלמוד המערב שבמסכת קדושין: חד בר נש קם עם חבריה בשוקא. אמ' ליה: הב לי קיתונא דאית לי גבך. אמ' ליה: הב לי דינרא דאית לי גבך. אמ' ליה: הב לי קיתונא וסב דינרא. אתא עובדא קומי ר' מונא, אמ': את אודית לי בדינרא והוא לא אודי לך בקיתונא, זיל והב ליה דינרא. אמ' ר' פלוני: מודי ר' מונא דאי אמר בסהדין לא כן, אלא בשביל דלא יכפור בקיתונא (ר"ל, שלא הודיתי לו בדינר אלא כדי שיודה הוא בקיתון) – לא חייב.

**ספר הערוך**, ערך "קרטס" (5):

ירוש' בפי האומר לחברו צא וקדש: ק' דינרין אינן בקרטיס.

### הלכה ה<sup>1</sup>, סד ע"א

סוגיא 3 • דזכה לחביריה מעות בעל חוב

**ספר העיטור**, אות מ מחילה, נו ע"ב:

ירושלמי: הדין דמחל שטרא לחבריה, ר' חנינא ורבי מנא, חד אמר: מחל, וחרנא אמר: לא מחל עד דחזר ליה שטרא. והא דידן דברי הכל הוא, דהא ליתיה שטרא בידיה דליהדר ליה.

**אור זרוע**, בבא בתרא קפ, ג, כז ע"ב (ג, עמ' תעח):

ירושלמי דקידושין בפרק האומר: דין דמחיל שטרא לחבריה, ר' חנינא ור' מנא, חד אמר: מחיל, וחד אמר: לא מחיל ליה עד דמהדר ליה שטריה.

### הלכה ה<sup>2</sup>, סד ע"א

סוגיא 1 • נתלית בדעה אחרת

**ר"י קורקוס, זרעים**, קעא ע"ב, פה-פט, ד"ה וכתב רבינו שאפי' אמר:

שגם בירושלמי פרק האומר אמרו: מה בינה לאומר פירות מחוברים הללו שיתלשו? ופריך: תמן בידו.

**חידושי הרשב"א**, קידושין סב ע"ב, ד"ה נהי דבידו, עמ' שעד:

דגרסינן התם: התיב ר' פס, הגע עצמך שהיתה שפחתו. א"ר אבא בר ממל: לכשתשתחרר נתלית בדעת אחרת.



22-20 פירוש רבינו נסים, נדרים כט ע"א: <נדרים>

והחכם הגדול ר' משה קרטבי ז"ל [...] ומצא רגלים לפירושו בירושלמי, דתלו פלוגתא דבר פדא ועולא בחזקיה ור' יוחנן, דגרסי' התם: חזקיה אמר, פדאן - חזרו לקדושתן. רבי יוחנן אמר: פדאן - פדויין. מתני' פליגא עליה דר' יוחנן: אין להם פדיון. פתר לה: לכשיקצצו אין להם פדיון.

### הלכה ה<sup>2</sup>, סד ע"א-ע"ב

סוגיא 3 • אם ילדה אשתך נקיבה הרי היא מקודשת לי

38 ספר תולדות אדם וחווה, קפט ע"א:

ומדקדק בירושלמי: הא בת יומא חדא מתקדשת בכסף.

### הלכה ו, סד ע"ב

סוגיא 1 • והוא שנתן לה שוה פרוטה או שייחדה לו סלע במגדל

9-7 חידושי הרשב"א, קידושין סג ע"א, ד"ה והתניא, עמ' שפו:

ובירושלמי גרסינן: ר' בא בשם רב, והוא שיחדה לו סלע במגדל. במה קדשה? כהיא דתנינן תמן: כל הנעשה דמים באחר, כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו. כך היא הגירסא בירושלמי, ונראה שהיא גירסא משובשת ו"במה קנאה" גרסינן, כלומר, אע"פ שייחדה לו סלע עוד היא צריכה במה קנאה לסלע כדי שתתקדש לו בו. כהיא דתנינן, כלומר [...] כדמוכח הכא בירושלמי.

### הלכה ז, סד ע"ב

סוגיא 1 • נאמנות של הבעל...

16-3 ספר הראב"ה, תתקלו, ג, עמ' קסג:

כדמפורש בירושלמי: רב אמר, נאמן לכנוס, ושמואל אמר, נאמן ליתן גט. ר' יוחנן אמר, נאמן לכנוס [ו]אין למידין הימינו. מהו אין למידין הימינו? "אחד משדותי מכרתי ואיני יודע למי מכרתי", ובא אחד ואמר "אני לקחתי" - לא כל הימנו. מתניתין פליגא אדרב: המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם - לא ישא אשתו. תמן הוחזקה אשת איש בפני הכל, ברם הכא לא הוחזקה אשת איש אלא בפני שנים, לכשיבואו שנים ויאמרו זהו שקידשה.

ספר הראב"ה, סימן אלף וי"ד, ג, עמ' שצו:

היה מדמה אבא מרי הרב דין זה להא דאמרין בירושלמי במסכת' קידושין אהא דתנן נתקדשת איני יודעת למי נתקדשתי ובא אחד ואמר אני קדשתיך, שאינו נאמן כי אם ליתן, וטעמא משום דאין אדם

חוטא ולא לו, הא לאו הכי אינו נאמן, וגרסינן בירושלמי: אמר מכרתי ואיני יודע למי מכרתי, ובא אחר ואמר אני לקחתי - אינו נאמן.

**אור זרוע**, הלכות חליצה תרעב, א, צה ע"א (א, תקסז):

כדמפרש בירושלמי: רב אמר, נאמן לכנוס, ושמואל אמר, נאמן ליתן גט, ור' יוחנן אמר, נאמן לכנוס ואין למדין הימנו. מהו ואין למדין הימנו? "אחד משדותי מכרתי ואיני יודע למי מכרתי", ובא אחר ואמר "אני לקחתי" - לא כל הימנו. [...] מתני' פליגא אדרב: המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם - לא ישא את אשתו! תמן הוחזקה אשת איש בפני הכל, ברם הכא [לא] הוחזקה אשת איש אלא בפני שנים. לכשיבואו שנים ויאמרו זהו שקידשה.

**חידושי הרשב"א**, קידושין סג ע"ב, עמ' שצא:

אבל בירושלמי העמידה בכך, דגרסינן התם: פתר לה באומר לאחד משני אלו קדשתיה ואיני יודע איזהו. ושם החליפו השיטה ועשאוה מחלוקת רב ושמואל, רב אמר: נאמן אף לכנוס, ושמואל אמר: נאמן ליתן גט, והקשו התם: מתני' פליגא על רב, המביא גט ממדינת הים ואמר בפ"נ ובפ"נ - לא ישא את אשתו! ופרקוה, תמן אשת איש, ברם הכא לא הוחזקה אשת איש אלא בפני שנים, לכשיבואו שנים ויאמרו זהו שקדש. פי' וכו'.

**הגהות מיימוניות**, הלכות אישות ט ד:

וכה"ג דייק בירושלמי: אם אמר א' שדה מכרתי ואיני יודע למי, ובא אחר ואמר אני לקחתי, אי מהימן אי לא, ולא מסיק [...] מתוך חידושיו של רשב"ג.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין ג, כז ע"א:

ואמרו בירושלמי דמאי דאמרינן דנאמן לכנוס, אין למדין ממנו לדבר אחר: "אחד משדותי מכרתי ואיני יודע למי מכרתי", בא אחר ואמר "אני לקחתי" - לא כל הימנו. ובירושלמי הקשו למ"ד נאמן לכנוס, ואמרו: מתניתין פליגא עליה, המביא גט ממדינת הים ואמר בפני נכתב ובפני נחתם - לא ישא את אשתו! ומשני: תמן הוחזקה אשת איש [בפני] הכל, ברם הכא לא הוחזקה אשת איש אלא בפני שנים, לכשיבואו שנים יאמרו פלוני קידש.

**מגיד משנה**, הלכות אישות ט יב, ד"ה אמר האב איני יודע וכו':

ואמרו בירושלמי: אין למדין ממנו לדבר אחר: "אחת משדותי מכרתי ואיני יודע למי מכרתי", בא אחר ואמר "אני לקחתי" - לא כל הימנו.

**נימוקי יוסף**, קידושין סג ע"ב, עמ' רמח:

ואמרו בירושלמי דממאי דאמרינן דנאמן לכנוס אין למדין ממנו לדבר אחר: "אחת משדותי מכרתי ואין אני יודע למי מכרתי", בא אחר ואמר "אני לקחתי" - לא כל הימנו.

<sup>9-5</sup> **אור זרוע**, בבא מציעא קכד, ג, יח ע"ב (ג, עמ' רל):

דתנן בפ' האומר [...] ואמ' בירושלמי: ר' יוחנן אמר, נאמן ואין למדין הימנו. מהו ואין למדין הימנו? "אחד משדותי מכרתי ואיני יודע למי מכרתי", ובא אחר ואמר "אני לקחתי" - לא כל הימנו.

**חידושי הרשב"א**, קידושין סג ע"ב, עמ' שצא:

ירושלמי: ר' יוחנן אמר, נאמן לכנוס ואין למדין ממנו דבר אחר: "אחת משדותי מכרתי ואיני יודע למי מכרתי", בא אחד ואמר "אני לקחתי" - לא הכל ממנו. אף בקדושין כן: "אחת מבנותי קדשתי ואיני יודע למי קדשתי", בא אחד ואמר "אני קדשתי" - לא הכל ממנו.

### הלכה ז, סד ע"ב

סוגיא 2 • כנס...

<sup>20-17</sup> **חידושי הרשב"א**, קידושין סג ע"ב:

והכי אתמר בירושלמי: אמר רבי זעירא, רבי יוסא בשם רבי יוחנן, קדם אחד מהן וכנס - מוציאין אותה מידו.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין ג, כז ע"א:

והכי איתא בירושלמי: רבי זעירא ור' יוסא בשם רבי יוחנן, קדם אחד מהם וכנס - מוציאין מידו.

**נימוקי יוסף**, קדושין סג ע"ב, עמ' רמח:

הכי איתא בירושלמי: ר' זעירא ור' יוסה בשם ר' יוחנן, קדם אחד מהם וכנס - מוציאין מידו.

**מגיד משנה**, הלכות אישות ט יג, ד"ה בו שני זה אומר וכו':

ובירושלמי: א"ר יוחנן, קדם אחד מהם וכנס - מוציאין מידו.

### הלכה י, סד ע"ב

סוגיא 1 • אב המעיד על גירושי/קידושי בתו

<sup>8-2</sup> **חידושי הרמב"ן**, קידושין מג ע"ב, ד"ה הא דתנן, קמז ע"ב:

ומצאתי סיוע לדברי רבינו ז"ל בתוספתא דקידושין פרק ד', ובירושלמי שנויה: "קדשתי את בתי" - הקטנות בכלל ולא הגדולות בכלל; "נתקדשה בתי" - אין הקטנות בכלל; "גירשתי בתי" - הקטנות בכלל ואין הגדולות בכלל; "נתגרשה בתי" - אין הקטנות בכלל.

**חידושי הרשב"א**, קידושין סד ע"א, ד"ה הכי הימניה, עמ' שצה:

והכי אתמר בירושלמי: "קדשתי לאחד מכל הפסולין לה" - נאמן; "הבעלתי לאחד מן הפסולין לה" - אינו נאמן.

**פירוש רבינו נסים**, קידושין ג, כז ע"ב:

והכי מוכח להדיא בירושלמי: "קדשתי לאחד מכל הפסולין לה" - נאמן; "הבעלתי לאחד מכל הפסולין לה" - אינו נאמן.

**נימוקי יוסף**, קידושין סד ע"א, עמ' רמט:

דהא אמרו בירושלמי: אמר, הבעלתיה לאחד מן הפסולין לה – אינו נאמן.

**מגיד משנה**, הלכות איסורי ביאה יח כד:

והכי איתמר בירושלמי: "קידשתיה לאחד מן הפסולין לה" – נאמן; "הבעלתיה לאחד מכל הפסולים לה" – אינו נאמן.

### הלכה י, סד ע"ב

סוגיא 2 • מאחר שבידו לגרש – נאמן

<sup>25-22</sup> **תוספות אלפסי**, גיטין, עמ' שסב:

ועוד מוכח מירושלמי דפ' האומר: שמעון (שיבא) [בר בא] אייתי גיטא ונתנו לה בעד אחד. אתא עובדא קומי ר' יוחנן, אמר: אין עד אחד באשת איש כלום [...] דאמ' נמי הכי: ר' חייא בר בא בשם ר' יוחנן, אין עד אחד באשת איש כלום.

**ספר העיטור**, קט ע"א:

ירושלמי: ר"ש בר אבא אייתי גיטא ונתנו לה. אתא עובדא קומי ר' יוחנן. אמ': אין עד אחד באשת איש כלום.

**ספר הראב"ה**, תתקנג, ג, עמ' רא:

וגרסינן בירושלמי: שמעון בר אבא אייתי גיטא ונתנו לה בעד אחד. אתא עובדא קמיה דר' יוחנן, ואמר דעד אחד באשת איש לא כלום. ותו, דגרסינן התם דהמקדש בעד אחד לא עשה ולא כלום.

**מגדל עוז**, הלכות אישות ג טו:

וכן מצאתי בירושלמי: שמעון בר אבא אייתי גיטא ונתנו לה בעד אחד. אתא לקמיה דר"י, א"ל: עד אחד באשה ולא כלום.

### הלכה <יא>, סד ע"ב-ע"ג

סוגיא 2 • "לפני הפסח" – עד שיצא או עד שיגיע?

<sup>10-6</sup> **יחסי תנאים ואמוראים**, ערך "ירמי' אמורא הראשון" (ערכי תנאים ואמוראים, ב, עמ' תרפו):

גר' בירוש' דקדושין ובנדרים בההיא מי שיש לו שתי כתי בנות, וכו'. ר' ירמי' בעי קומי ר' זעירא: מחלפה שיטתיה דר' יוסי. תמן הוא אומר: עד שיצאו כל הרשויות הגדולות, וכו'. ומסיק הירוש': א"ל, משמת בן עזאי ובן זומא פסקו השקדנין ולא עמד השוקד עד שעמד ירמיה, וכו'.

### הלכה יד, סד ע"ג

סוגיא 1 • שאלות על הכללים במשנה - הרי... והוולד...

15-13 **חידושי הרשב"א**, קידושין סז ע"ב, ד"ה וליטעמיק, עמ' תל:

בירושלמי מקשו: והרי מחזיר גרושתו משנשאת, דיש קדושין ויש עבירה והוולד כשר! היא תועבה ואין בתה תועבה. ולא פריקו לה.

**חידושי הריטב"א**, קידושין סז ע"א, עמ' תשכא:

בירושלמי מקשו עלה: דילמא למעוטי מחזיר גרושתו משנשאת לאחר, דיש קידוש' ויש עבירה והוולד כשר!

### הלכה יד, סד ע"ג

סוגיא 3 • גר - מהו לישא ממזרת?

29-21 **מדרש הגדול**, דברים כג, ג, עמ' תקיב-תקיג:

חד גיור אתא לגבי ר' יוסי. אמר ליה: מהו מינסב ממזרתא. אמר ליה: שרי. הדר ואתא גבי ר' יוסה. אמר ליה: שרי, אלא הוי יודיע שבניך ממזרים קומי שמיא. חזר ואתא גבי ר' יוסי. אמר ליה כן. ולמא שרית לי מקדמיתא? אמר ליה: מאי דשאלת לי אגיבונך. אמר ר' יוסי: ההוא גיורא דמי לעומרא גופנא. אין בעית מתנחיה בעמרא - שרי; בכיתנא - שרי.

### הלכה יד, סד ע"ג

סוגיא 4 • ממזר וממזרת

32-30 **פירוש הרמב"ן לתורה**, דברים כג, ג, ד"ה ממזר, עמ' תנה:

ממזר. שם לאיש מוזר מאחיו ויודעיו, שלא יודע מאין בא [...] כדברי רבותינו בקדושין ירושלמי: אמר ר' אבהו, מהו ממזר? מום זר.

**פירוש ר' בחיי על התורה**, דברים כג, ג, עמ' שצג:

ובירושלמי דקדושין: אמר רבי אבהו, מאי ממזר? מום זר.

34-33 **ספר המתיבות**, עמ' 41 (הקטעים הראשון והאחרון אינם נמצאים בירושלמי אלא רק בויקרא רבה.

ראו ויקרא רבה, לב, ח, עמ' תשנד, ובהעותיו של מרגליות שם, ושם הוא מפנה לדברי גינצבורג, פירושים וחידושים, מבוא, עמ' צג, הערה 8):

גירס' ירוש': "ושבתי אני ואראה את הע' - אילו הממזרים. כיצד? בא אדם על העריה והוליד ממזר, זה חטא וזה מה עשה שהוא מרוחק? "והנה דמעת העשוקים" - שדמעה בעיניהם לילה ויום; "ומיד עשקיהם כח" - זה סנדר, שמרחקת אותם מן הקהל. [!]

א' ר' יודה בר פזי: אפילו ממזר בסוף העולם וממזרת בסוף, הקב"ה מזווגן, שנא': "אלהים מושיב יחידים ביתה".

[!] וכן אתה אומ' בכשרים: "ואין להם מנחם" - א' הקב"ה: עלי לנחמם לעתיד לבוא.

<sup>34</sup> **תשובות הרמב"ם**, תלו, עמ' 716 (שמה, עמ' 18; **אגרות הרמב"ם** [לר' עובדיה הגר], א, עמ' רלז):  
וזה כענין שאמרו רז"ל: אפילו ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם, הקב"ה מביאן ומזווגן זה לזה.

<sup>34-30</sup> **מדרש הגדול**, דברים כג, ג, עמ' תקיב:

ניחא בת ישראל לממזר ולנתין, דכתיב: "לא יבא ממזר". ממזרת ונתינה לישראל, מאי? ר' יצחק בר ביסנא, ר' אחא בשם ר' אלעזר: "לא יבא ממזר", מה ת"ל "לא יבוא לו"? לפסול. (ד"א: ללמדך, הלוך לו אחר פסולו). אמר ר' אבהו: מאי ממזר? מום זר. ופליג על ההיא דאמר ר' יהודה בר פזי: "אלהים מושיב יחידים ביתה". אפלו ממזרת בסוף העולם וממזר בסוף העולם, הקב"ה מביאן ומזווגן זה לזה.

### הלכה יד, סד ע"ג

סוגיא 5 • אין ממזר חי יותר משלשים יום; בזמן שאינו מפורסם

<sup>48-36</sup> הוספה בויקרא רבה, לב, ז (עמ' תשנב-תשנג). בכ"י וטיקן ובדפוס - בסדר הפוך: קודם שו' 36-43 ואחר כך שו' 44-48. ראו גם העתקה משווה. מובא על פי כ"י וטיקן:

ר' זעורה, כד סלק להכא שמע קלהון קריין ממזירה וממזירתה. אמ': הא אזלה ההיא דא' רב הונא, אין הממזר חיי יתיר משלשים יום. אימתי? בזמן שאינו מפורסם. אבל אם נתפרסם, חיי הוא. כההיא ביומי דר' ברכיה סלק להכא חד בבליי והוה ידע ביה דהוא ממזר. אזל לגביה וא' ליה: זכי ענמי. א' ליה ר' ברכיה: אזל לך, ולמחר את אתי ואנן עבדין לך פסיקא בציבור. למחר אזל לגביה ואשכחיה בכנשתא. יתב דרש אמתן עד דחסל. כיון דחסי מן דרש, אזל לגביה. א' להון ר' ברכיה: אחינא, זכין בהדין גברא דהוא ממזר. עבדון ליה פסיקא. כיון דנפקון להון מן תמן, א' ליה: ר', חיי שעה אתונית בעי גבך ר', ופסקתה חיווי דההוא גברא. א' ליה: חייך, חייך יהבית לך. דא"ר בא ורב הונא משם רב: אין הממזר חיי יתיר משלשים יום. אימתי? בזמן שאינו מפורסם. אבל אם נתפרסם, חיי הוא.

**מדרש הגדול**, דברים כג, ג, עמ' תקיג-תקיב:

ביומי ר' ברכיה סלק חד בבלי להכא והוה ידע ביה דהוא ממזר. אמר ליה: רבי, זכה עמי. אמר ליה: למחר את קום בצבורא ואנא עביד לך פסיקא. אתא, יתיב דריש. מן דחסל מידריש, אמר להון: אחינן, זכון עם הדין, דהוא ממזר. מן דאזל קהלא, אמר ליה: רבי, חיי שעה בעית גבך, ואורחתה חיי דההוא גברא. חייך, חייך יהבת לך, דאמר ר' אבא בר רב: אין ממזר חי אלא שלשים יום. אימתי? בזמן שאינו מפורסם. אבל אם היה מפורסם, חיי. ר' זעירא כד סלק להכא שמע קלהון קריין קריין ממזר וממזרת. אמר להון: מהוא כן, הא אזילא ההיא דרב הונא, דאמר: אין ממזר חי יתיר משלשים יום. אמר רב יעקב בר אחא: עמך הייתי כדאמר ר' אבא בר הונא בשם רב: אין ממזר מתקיים יתיר משלשים יום, אימתי? בזמן שאינו מפורסם. אבל אם היה מפורסם, חיי.

### הלכה יד, סד ע"ג

סוגיא 6 • גוי ועבד הבא על בת ישראל - הוולד...

60-59, 50-49 **חידושי הרמב"ן**, יבמות מט ע"ב, עמ' קסד:

ובירושלמי בפרק האומר שבקדושין מצאתי, תני: גוי ועבד שבאו על בת ישראל - הולד ממזר. ר' שמעון בן יהודה אומר משום ר"ש: אין הולד ממזר וכו'. התיב ר' שמואל בר אבא על ההין תניא קדמיא: הרי יבמה שזינתה הרי אין לה עליו ולא על אחרים קדושין, הולד כשר!

### הלכה יד, סד ע"ג-ע"ד

סוגיא 7 • אע"ג ד... אמר הוולד כשר, אם היתה נקיבה - פסולה מן הכהונה

82-74 **חידושי הריטב"א**, קידושין סח ע"ב, עמ' תשלב:

וכן אמרו בירושלמי: אם ילדה בת - פסולה לכהונה, דגרסי' התם: אע"ג דר"ש בן יוחאי אמר משום ר"ש: גוי ועבד שבאו על בת ישראל - הולד כשר, מודה הוא שאם היתה נקיבה, שהיא פסולה לכהונה; אע"ג דרב אמר: גוי ועבד שבאו על בת ישראל - הולד כשר, מודה שאם היתה נקיבה, שפסולה מן הכהונה, ע"כ.

### הלכה יד, סד ע"ד

סוגיא 9 • גר שמל ולא טבל

109-106 **חידושי הרמב"ן**, יבמות מה ע"ב, עמ' קסג:

ובירושלמי במסכת קדושין בפ' האומר: אלא ר' יהושע בן לוי כהדא דתני בר קפרא, גר שמל ולא טבל - הרי זה כשר, שאין גר שלא טבל לקרויו. וקשיא: עלת לו טומאה קלה מטומאה חמורה? אמר ר' יוסי בר בון: מכיון שזו וזו לשם קדושת ישראל, עלת לו, ע"כ.

**חידושי הריטב"א**, יבמות מה ע"ב (ב, עמ' רסט):

וכן אמר בירושלמי: גר שמל ולא טבל הרי זה כשר, שאין גר שלא טבל לקרויו. ופי', שלא טבל בפירוש לשם גירות. ופרכי': עלת ליה טומאה חמורה מטומאה קלה? (כלומר, האיך תעלה טבילה קלה דלשם קרי לטומאה חמורה, שעולה מטומאת גוים?). ופריקינן: אמר רב יוסי בר בון, מכיון שזו וזו לשם קדושת ישראל, עלתה לו.

**נימוקי יוסף**, יבמות, ד, טו ע"ב:

והכי משמע בירושלמי, דמקשה: היאך תעלה טבילה קלה שהיא לשם קרי לטבילה חמורה שהיא טבילת גרות מטומאת עכו"ם? ופריק: א"ר יוסי בר בון, כיון שזו וזו לשום קדושת ישראל, עלתה לו.

**בית הבחירה**, יבמות, עמ' 184:

וזהו שאמרו בתלמוד המערב: גר שמל ולא טבל - כשר. אין לך גר שלא טבל לקירוי. וקשי עלה: לית טומאה חמורה מטומאה קלה?! [...] אמר ר' יוסה: מכיון שזו וזו לקדושת ישראל, עלתה לו.

### הלכה יד, סד ע"ד

סוגיא 10 • ולד שפחה ונכרית - כמוה

<sup>115-110</sup> **יחוסי תנאים ואמוראים**, ערך "יעקב איש כפר נבוריא" (ערכי תנאים ואמוראים, ב, עמ' תקמז):  
מיייתי להא דגרסינן בירושלמי בקידושין פרק האומר אהיהא כל מי שאין עליו ולא על אחרים קידושין - הוולד כמוה. ואיזו? זו וולד שפחה ונכרית. שפחה האשה וילדיה [תהיה לאדניה]. נכרית, דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: "כי יסיר את בנך מאחרי" - בנך קרוי בנך, ואין בנך הבא מן הגויה קרוי בנך אלא בנה.

### הלכה טו, סד ע"ד

יכול ממזר ליטהר?

<sup>22-16</sup> **הוספה בויקרא רבה**, לב, ז, עמ' תשנג-תשנד:

על פניו, לחלק השלישי של הסוגיא בירושלמי, שו' 16-22, יש מקבילה גם בויקרא רבה, אבל אין הדבר כן! מדובר לא במקבילה בין הירושלמי לויקרא רבה אלא בהעברת חלק זה של הירושלמי לויקרא רבה, העברה שאירעה במהלך תקופת המסירה.

וניתן אף לציין את שלבי ההעברה. בכתבי היד היותר טובים של ויקרא רבה: לונדון ופריז, כל פיסקא ז אינה קיימת. בשני עדי נוסח, בכתב יד וטיקן ובדפוס ראשון, נוספו קטעים מירושלמי קידושין, אבל לא הקטע שלנו, ולכן, בעדי נוסח אלו הקטע שלנו אינו קיים. זהו שלב א של ההעברה מהירושלמי לויקרא רבה. הקטע שלנו נמצא רק בכתבי היד שהם ענף ב של כתבי היד של ויקרא רבה, משפחת כתבי היד הספרדיים והצפון אפריקאיים, ענף המכיל עיבודים והוספות לא מעטים.<sup>30</sup> זהו שלב ב של ההעברה מהירושלמי לויקרא רבה. שלב ג נמצא רק בכתב יד מינכן. הקטע בשלמותו, ובכלל זה המשפט האחרון: מאמרו של רב הונא, נמצא רק בכ"י מינכן, שעליו ציין פרופ' חיים מיליקובסקי בין השאר: "ברי שסופר זה לא היסס לשבץ בוויקרא רבה קטעים מחיבורים אחרים".<sup>31</sup>

כ"י אוקספורד 3:

ר' מאיר ור' יוסי. רמ"א: אין הממזרים טהורים לעתיד לבוא. מה טעם? "וישב ממזר באשדוד". ור' יוסי

30 ראו מיליקובסקי, ויקרא רבה פרשה כח, עמ' 22, הערה 16.

31 שם, עמ' 22, הערה 14.



אומר: ממזרים טהורים לעתיד לבא, הה"ד: "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גילולייכם". אילו אמ' "מכל גילולייכם" ושתק, הייתי אומ' כך. עכשיו שאמ' <בנוסח אחר, בכ"י ששון: אלא כשאמ' > "אטהר אתכם" - אפי' מן הממזרות.

כ"י מינכן:

ר' מאיר ור' יוסי. ר' מאיר אמ': אין ממזרים טהורים לעתיד לבא. מה טעמו? "וישב ממזר באשדוד", מוליכין סרייות למקום סרייות ואת הטינוף במקום הטינוף. ר' יוסי אמ': טהורין הן לעתיד לבא. הרי הוא אומ' "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם[ם]". אמ' לו ר' מאיר: הרי הוא אומ' "מכל טומאותיכם ומכל גילולייכם"! אמ' לו ר' יוסי: ר', אילו אמ' הכת' "מכל טומאותיכם ומכל גילולייכם" ושתק, הייתי אומ', כשהוא אמר "אטהר אתכם" - אפי' מן הממזרות. א"ר הונא: אם אין הלכה כר' (יהודה) יוסי, עלובין הן הדורות.

**ספר המתיבות**, עמ' 41 (ראו לעיל, הלכה יד, שו' 32-33):

ר' מאיר ור' יוסי. ר' מאיר או': אין ממזרים נטהורין לעתיד לבא, שנ': "וישב ממזר באשדוד". מוליכין חסירות למקום חסירות וטינוף למקום טינוף. ר' יוסי או': טהורין הן לעתיד לבוא, שנ': "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם". א' ליה ר' מאיר: "מכל גילוליהם". א' ליה ר' יוסי: שאין תל' לו' "אטהר אתכם". ומה תל' לו' "אטהר אתכם"? אף מן הממזרות, אף מן הנתינות.

**ילקוט שמעוני**, זכריה ט, תקעה, בכ"י פרמה (בלבד) מובא ב"מקורות ילקוט שמעוני", עמ' 224:

"וישב ממזר באשדוד". ר' מאיר אומ': אין ממזרים טהורים לעתיד לבא, שנא': "וישב ממזר באשדוד". מוליכין טינא אצל טינא וסירות אצל סירות. ר' יוסי אומ': ממזרי' טהורים לעתיד לבא, שנא': "וזרקתי עליכם מים טהורים" וגו'. א"ל ר' מאיר: והלא אינו אומ' אלא "מכל טומאותיכם ומכל גילולייכם"! א"ל ר' יוסי: אלו נאמ' "מכל טומאותי' ומכל גילוליהם" ושתק, הייתי אומ' "אטהר אתכם". אלא מן הממזרות.

**ילקוט המכירי**, זכריה ט, י, עמ' 77:

"וישב ממזר באשדוד והכרתי גאון פלשתים" וגו'. ירושלמי דקדושין: ר' מאיר אומ', אין ממזרים טהורים לעתיד לבא, שנ': "וישב ממזר באשדוד". מוליכין טינא אצל טינא וסירות אצל סירות.

## פרק ד • עשרה יוחסין

הלכה א, סה ע"א-ע"ב

סוגיא 2 • חללי

<sup>6-5</sup> רש"י, קידושין סט ע"ב, ד"ה התרשתא (דפוס ונציה):

נחמיה בן חכליה קרוי כן בספר עזרא. ובתלמוד ירושלמי נמצא שעל שם שהיה משקה למלך היה צריך לשתות קודם – שלא יחשדוהו שמא הטיל סם המות במשקה המלך – התירו לו יין של גוים לשתות, לכך נקרא התרשתא.

(בדפוס ספרד: ובתלמוד ירושלמי, על שם שהיה משקה למלך והתירו לו יינם של גוים לשתות, לכך נקרא התרשתא.)

תוספות ר"י הזקן, קידושין סט ע"ב, ד"ה התרשתא:

הוא נחמיה בן חכליה. ובתלמוד ירושלמי נמצא: על שם שהיה משקה למלך התירו לו יינם של עובדי כוכבים לשתות, לכך נקרא התרשתא.

ספר הראב"ה, אלף נ, ד, עמ' ז:

ואמרין בירו שלמי: "ויאמר התרשתא להם" – למה נקרא שמו תרשתא? שהתירו לו לשתות יין.

פירוש ר' ישעיה הראשון מטראני, ג, עמ' רמא:

ואמרו חז"ל: נחמיה שמו. ולמה נקרא שמו התרשתא? שהתיר השתייה לפני המלכים בשעת סכנה, כמו שנאמר לפנים.

מדרש דניאל ומדרש עזרא, עזרא ב, סג, עמ' 113:

ורבותי אמ': נחמיה הוא התרשתא. ולמה נקרא שמו התרשתא? שהתירו לו לשתות ביין. התרשתא. שנ': "ואני הייתי משקה למלך".

יחסי תנאים ואמוראים, ערך "ברוקה", עמ' יט:

וכן נחמיה נקרא תרשתא, על שם שהתירו לו לשתות יין.

יחסי תנאים ואמוראים, ערך "רב יצחק דבי רבי אמי" (ערכי תנאים ואמוראים, ב, עמ' תריד):

התרשתא – שהתירו לו יין נסך לשתות.

תשובות בעלי התוספות, יט, עמ' 71:

ואמרין בירו שלמי: "ויאמר התרשתא להם" – למה נקרא שמו תרשתא? שהתירו לו לשתות יין.

**ספר הבתים, עמ' שיב:**

[ודומה לזה מה שהתירו לנחמיה לשתות מיין הגויים], כמו שדרשו בהתרתא: היתר שתיה.

<sup>13-12</sup> **חידושי הרשב"א**, קידושין סט ע"ב, ד"ה עד, עמ' תלט:

"עד עמוד הכהן לאורים ותומים". ירושלמי: וכי אורים ותומים היו בבית שני? אלא כאדם שהוא אומר עד שיחיו מתים.

**בית הבחירה**, קידושין סט ע"ב, עמ' 331:

וכמו שאמר "עד עמוד כהן לאורים ותומים", אע"פ שלא היו אורים ותומים בבית שני. פירשו בתלמוד המערב שאין זה אלא כאומר עד שיחיו מתים או עד שיבא בן דוד.

<sup>18-14</sup> **ילקוט שמעוני**, עזרא, תתרטז (14), דפוס ראשון (בדפוסים החדשים יש המשך: "ואין מבנות בנות [...])

אצל הכהונה", אבל הוא חסר בדפוס ראשון ובכתב היד):

"אשר לא יאכלו מקדש הקדשים" וכו', אלו בנות ברזיל. אי לשם שמים נתגירו, יכואלו מקדש הקדשים! אין תימא שלא לשם שמים נתגירו, אפילו בקדש הגבול לא יאכלו! ואפי' תימא לשם שמים נתגירו, וגורת לא כזונה היא אצל כהונה? פתר לה: לא היה מבנות אלא מבנות בנות.

## הלכה א, סה ע"ב

סוגיא 3 • גירי, חרורי, ממזירי (שתוקי ואסופי)

<sup>37-29</sup> **ילקוט שמעוני**, עזרא, תתרטז, (15, 16):

"תל חרשא" - זה שתוקי ואסופי; "כרוב" - אלו הממזרים; "רובם" - אלו שהלכו אחר עיניהם; "אדן" - שהיו אומרים לית דין ולית דין ולית אדון; "אמר" - שאמרו אין דין ואין דין; "ואמר" - שיומרו על מעשיהם הרעים. ר' אבין בשם ר' פנחס: פירשו עצמן כאמרא בחלוק. "נתינים" - על שם "ויתנם יהושע חוטבי עצים" וגו'. ניחה לעדה ולמזבח, אלא תלאן בריפין אם לא מרחקן ולא מקרבן, אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה ודעתו לקרב, יקרב, ואת שדעתו לרחק, ירחק. בא דוד ורחקן, שנאמר: "והגבעונים לא מבני ישראל המה". "ויבקש דוד את פני יי" - התחיל שואל באורים ותומים על הרעה ש?היה? שלש שנים. הדא הוא דכתיב: "בקשו את יי' כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו", שהוא עושה משפט ופועלו כאחת. "ויאמר יי' אל שאול" וגו', שלח להם דוד ואמ': מה לכם ולבית שאול? אמ' לו: על אשר המית ממנו שבעה אנשים, שנים חוטבי עצים ושנים שואבי מים, וחזן וסופר ושמש. אמר להם: מה אתון בענן כדון? אמרו לו: "שבעה אנשים מבניו, והוקענום" וגו'. אמר להם: ומה הנאה לכון ואינון מתקטלין? סיכו לכון דהב וכסף. והוון אמרין: "אין לנו כסף זהב עם שאול ועם ביתו". אמר: דילמא דאינון בהתיין פליגיין ומתעשר פלג, מגלת אחשורוש >ואיני מבין כוונתו - ד' הימן <נסב כל חד מנהון והוה מפייס קומי גרמיה, ולא אפייסו. באותה שעה אמר דוד: ג' סימנין, כתוב ברמז קנ"ד, מיד עמד ורחקן, ואף עזרא רחקן, אף לעתיד לבא הקדוש' ברוך הוא מרחקן והעובר העיר.

**מדרש דניאל ומדרש עזרא**, עזרא ב, נט, עמ' 112:

אמ' ר' סימון: כת', "ואלה העולים מתל מלח תל חרשא". "מתל מלח" - זו בבל; "תל חרשא" - אלו שתוקי

ואסופי; "כרוב אדן" - אלו הממזורים; ["רובין"] - אלו שהלכו אחר עיניהם ואומ' אין דין ואין דיין. ר' חזקיה מפי' לישנא: אלו שהלכו אחר עיניהם ואומ' אין דין ואין דיין; "אימר" - שהימרו לאל במעשיהם הרעים. ר' בון בשם ר' יצחק: פרסמו עצמן כאימרא בחלוק. ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן לקיש: ראויין היו לעשות תל מלח, אלא ששתקה להם מדת הדין.

## הלכה א, סה ע"ב-ע"ג

סוגיא 4 • נתיני

[118-39] ראו במדבר רבה, ח, ד, וראו מאק, במדבר רבה, עמ' 57: "המקור המוביל את הדרשה כולה הוא ירושלמי קידושין (... מצטט קטעים נרחבים למדי מירושלמי (... אבל משלב בתוכו גם מקורות נוספים...").

76, 52, 47-39 מדרש דניאל ומדרש עזרא, עזרא ה, כ, עמ' 132:

ל"א: "ויתנם יהושע" וג': לעדה ניחה, אלא ולמזבח יי למה לי? אלא תלאן יהושע ברוד. אמ': אני איני מקרבן ולא מרחקן אלא מי שהוא עתיד לבנות בית הבחירה דאת דעתו לקרב, יקרב, לרחק, ירחק. וריחקן, דכתי': "והגבעונים לא מבני ישראל המה". אף עזרא רחקן, דכתי': "והנתינים יושבים בעפלו" [בעפל"], ו[ואף לעתיד לבוא הב"ה מרחקן. הה"ד: "והעובד העיר יעבדהו" וג' - יאבדהו מכל שבטי ישראל.

מדרש דניאל ומדרש עזרא, נחמיה יא, כא, עמ' 159:

אבל רבותי אומ' שהוא לשון אפלה, שכן אמ': "והגבעונים לא מבני ישראל המה", שבא דוד ורחקן. ואף עזרא רחקן, דכתי': "והנתינים יושבים בעפל". ושמא הוא לשון הרע? כד"א: "הנה עפלה", "ויעפילו" ומתרג': ואשעו, כלו', עדיין הם עומדין בריחקן ורשען, ולא זכו לבוא בקהל.

ר' יהודה אלמדארי, קידושין יא ע"א:

ומפרש בירושלמי שנקראו נתינים על שם "ויתנם יהושע" וגו'. "שתוקי ואסופי" - מפרש להו ואזיל איזהו שתוקי וכו'.

תוספות הר"ש משאנץ, כתובות כט ע"א, מהדורת ליס, עמ' לו-לז (וראו את כל הציטוט להלן, שו' 102-108): לאפוקי ממה <דאמר> למעלה בירוש' שתלאן ברופן, פי' וכו'.

ילקוט המכירי, משלי כה, יד, נז ע"א:

קידושין ירושלמי: בעון ארבעה דברים הגשמים נעצרין: בעון עובדי ע"ז ומגלי עריות ושפיכת דמים ופוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין, וכו'. בעון פוסקי צדקה ברבים ואינן נותנין, שנ': "נשיאים ורוח וגשם אין, איש מתהלל במתת שקר".

בית הבחירה, כתובות, עמ' 136:

והוא שאמרו בתלמוד המערב [...] ועוד אמרו שם: נתינים, יהושע ריחקם.

בית הבחירה, קידושין סו ע"ב, עמ' 323:

ועליהם אמרו בתלמוד המערב: נתינים, יהושע ריחקם.

56-59 **ילקוט המכירי**, תרי עשר, צפניה, עמ' 15:

קידושין ירושלמי: אמר ר' אלעזר, "בקשו את יי"י כל ענוי הארץ אשר משפטו פעלו". מהו "אשר משפטו פעלו"? שעושה משפט פעלו כאחת.

60 **תשובות ופסקים**, קפב, עמ' 307:

הם הרגו ז' בנוב, כדא' בירושלמי' במס' קידושין, וכו'.

**רד"ק**, פירוש על שמואל ב כא, א, ד"ה ואל בית הדמים, עמ' 247:

ועוד אמרו שם: למה בקשו ממנו שבעה אנשים? כי שבעה אנשים הרגו מהגבעונים עם הכהנים: שני חוטבי עצים ושני שואבי מים, ושמש וחזן וסופר.

73-59 **מדרש הגדול**, במדבר לה, לד, עמ' תקצה-תקצו:

אמר להן: מה לכם ובית שאול? אמרין: על שהמית ממנו שבעה אנשים: שנים חוטבי עצים ושנים שואבי מים, וחזן וסופר ושמש. אמר להון: ומה אתון בעיין כרוון? אמרון ליה: "יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום ליי' בגבעת שאול בחיר יי'". אמר להון: ומה הנייה לכון ואנון מתקטלין? סב לך כסף ודהב! והוה אמרין: "אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו". אמר: דילמא בהתיין אנון? פלגון. מן פלג נסב כל חד וחד והוה מפייסיה קומי גרמיה והוה אמר להון: מה הנייה לכון ואנון מתקטלין? סב לך כסף ודהב! והוה אמרין: "אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו" - אין "לי" כתיב.

<מכאן ואילך שילוב של הבבלי עם הירושלמי וכו'>

באותה השעה אמר דוד: שלשה סימנין באומה זו - רחמנים ובישנים וגומלי חסדים. רחמנים, דכתיב: "ונתן לך רחמים ורחמך"; בישנים, דכתיב: "ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". זה סימן לבישן, שאינו חוטא. וכל שאין לו בשת פנים, דבר בריא שלא עמדו אבתיו על הר סיני; וגומלי חסדים, דכתיב: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו", ואומר: "ושמר יי' אלהיך לך את הברית ואת החסד". כל שיש בו שלשה סימנין אלו ראוי להידבק באומה זו, וכל שאין בו שלשה סימנין הללו אין ראוי להידבק באומה זו. ואלו, אין בהן אחד מהן.

80-74 **מדרש הגדול**, במדבר לה, לד, עמ' תקצו:

מיד עמד וריחקן: "והגבעונים לא מבני ישראל המה". אף עזרא ריחקן: "והגבעונים יושבין בעפל". אף לעתיד לבוא הקב"ה מרחקן. הדא היא דכתיב: "והעובר העיר יעבדוהו" - "יאבדוהו" כתיב. "ויאמרו אל המלך: האישי אשר כלנו ואשר דמה לנו [...] יותן לנו שבעה אנשים מבניו [...] ויאמר המלך: אני אתן". "ויקח המלך את שני בני רצפה בת איה אשר ילדה לשאול, את ארמוני ואת מפיבושת ואת חמשת בני מיכל בת שאול". והכתיב: "ולמיכל בת שאול לא היה לה ולד", ואתה אומר כן? אמור מעתה: בני מירב היו, וגידלתן מיכל ונקראו על שמה.

85-81 **מדרש הגדול**, במדבר לה, לד, עמ' תקצו:

והינו דכתיב: "ויתנם ביד הגבעונים ויוקיעום בהר לפני יי' ויפלו שבעתים יחד", יתיר יו"ד, זה מפיבושת, שהיה אדם גדול בתורה ונתן דויד עיניו בו להצילו. הדא היא דכתיב: "אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי", שהסכים הקב"ה עם דוד.

**רד"ק**, פירוש על שמואל ב כא, ט, ד"ה שבעתיים, עמ' 249:  
 ודרש אחר: על מפרכות בן יהונתן שחסר מהם.

89-87 מגילת סתרים, עמ' 276:

ושמתחילין על המת "הצור תמים פעלו", יש לו עיקר.

**ספר המנהיג**, הלכות דבר האבד, קיז, עמ' תקכג (ראו תוספות יבמות עט ע"א, ד"ה ותטהו בשם מדרש):  
 בירושל', בפ' נגמר הדין: "ותקח רצפה בת איה [את] השק ותטהו לה אל הצור". מאי "אל הצור"?  
 א"ר הושעיה: שהיתה אומרת "הצור תמי' פעלו". שמעינן שמימות הנביאי' מנהג זה. ובירוש' דעשרה  
 יוחסי'.

**רד"ק**, פירוש על שמואל ב כא, י, ד"ה אל הצור, עמ' 249:

ובדרש: מהו "ותטהו לה אל הצור"? שאמרה "הצור תמים פעלו", כלומר, שהצדיקה עליהם את הדין.

**ילקוט שמעוני**, שמואל ב, קנד (3):

"ותטהו לה אל הצור" - א"ר אושעיא: שהיתה אומרת "הצור תמים פעלו".

**מדרש הגדול**, במדבר לה, לד, עמ' תקצז:

"ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור". מהוא "אל הצור"? אמר רבי הושעיה: שהיתה אומרת  
 "הצור תמים פעלו".

93-90 **רד"ק**, פירוש על שמואל ב, כא, א, ד"ה ואל בית הדמים, עמ' 247:

ואמר: גדול קידוש מחילול השם. בחילול השם כתוב: "לא תלין נבלתו", ובקידוש השם כתוב: "ויהיו  
 תלויים מתחילת קציר עד נתך מים עליהם" - מלמד שהיו תלויין משה עשר בניסן עד שבעה עשר  
 במרחשון.

93 **ילקוט שמעוני**, שמואל ב, בדפוס ראשון ובכ"י פרמה, ברמז קנה (2):

"והוקענום לה" - מלמד שהיו תלויים ועומדים שבעה חדשים, ממוצאי י"ט הראשון של פסח עד מוצאי  
 י"ט האחרון של חג.

108-102 **חידושי הרמב"ן**, יבמות עח ע"ב, ד"ה נתינים, עמ' רפא:

ותו, דא שכחן בירושלמי בפ' עשרה יוחסין: ר' הונא אמר, בימי ר' אלעזר בן עזריה בקשו לקרבן.  
 ר' אבין מפי' לישנא: בימי ר' אלעזר הקרח. אמרו: מי מטהר חלקו של מזבח? הדה אמרה: יהושע רחקן.  
 אפילו תימא יהושע רחקן, כלום רחקן אלא פסול משפחה? אין תימר משום פסולי עבדות, מעתה, הבא על  
 הנתינה לא יהא לה קנס? והתני': הבא על הנתינה יש לה קנס! וכך פירושו וכו'.

**מלחמת ה'**, יבמות, בדפי הרי"ף, כד ע"ב:

ואתמר עלה בירושלמי (כתובות פ"ג ה"א): א"ר יוסי, נתינים, לא חשו להם חכמים אלא משום פסולי  
 משפחה. וא"ת משום פסולי עבדות, מעתה, הבא על הנתינה לא יהא לה קנס? דתנינן: הבא על הנתינה יש  
 לה קנס! ומפורש יותר בפרק עשרה יוחסין ירושלמי.

**תוספות, כתובות כט ע"א, ד"ה הבא על הנתינה:**

ומיהו, בירושלמי משמע כפי' הקונט' בפ' עשרה יוחסין, דקאמר התם: נתינים, יהושע ריחקם. כלום ריחקם אלא משום פסול משפחה? דא"ת משום פסול עבדות, אלא מעתה הבא על הנתינה לא יהא לה קנס? משמע [...] ומיהו, בירושלמי איכא למימר דסבר, וכו'.

**תוספות הר"ש משאנץ, כתובות כט ע"א, מהדורת ליס, עמ' לו-לז:**

עוד אמרי' בירושלמי די' יוחסין: נתינים, לא חשו להן אלא משום פסולי משפחה. א"ת משום פסולי עבדות, מעתה, הבא על הנתינה לא יהא לו קנס? ותנינן נמי על הנתינה: יש לה קנס! [...] ולי ג' דסוגיית הערל והירושלמי דפ' י' יוחסין שוין, וזה לשוננו: בימי ר' אלע' הקרח אומ', מי מטהר חלקו של מזבח? הדא אמרה: יהושע ריחקו, פי' [...] לאפוקי ממה <דאמר> למעלה בירוש' שתלאן בדופן, פי' וכו'.

**שיטה לא נודע למי, קידושין, עמ' קס:**

ובירושלמי גר': נתינים, יהושע רחקן. אלא מפסול. אין תימא משום פסול (עבירות) [עבדות], מעתה, הבא על הנתינה לא יהא ליה קנס? והתנן: הבא על הנתינה יש לה קנס!

**ספר מצוות גדול, לא תעשה קיו, מ ע"א (עמ' קפח-קפט):**

ואמרי' בירושלמי: נתינים, יהושע רחקן. כלום רחקן אלא משום פסול משפחה? פי' [...].

**ילקוט שמעוני, יהושע, יט (3):**

"ועתה ארורים אתם" - א"ר אלעזר: אררן כנחש, שנאמר: "ועתה ארורים אתם", וכתוב: "ועתה ארור אתה", וכתוב: "ויאמר איש ישראל אל החוי". וכי חוים היו? והלא גבעונים היו! אלא שעשו מעשה חוי. אמר: יודע אני שא"ל הקב"ה "ביום אכלך ממנו מות תמות", אלא הריני הולך ומרמה בהם והם הולכים ועושים, ואני יורש הארץ לעצמי. כך אמרו אלו: יודעים אנו שאמר הקב"ה "החרם תחרימם", וכתוב: "לא תכרות להם ולאלהיהם ברית", הרינו הולכים והם כורתים עמנו ברית. מה נפשך, הורגים אותנו? עברו על השבועה; קיימו אותנו? עברו על הגזרה. בין כך ובין כך הן נענשין ואין יורשין הארץ.

**ילקוט תלמוד תורה, בראשית ג, ה (א' הורביץ, עמ' 83):**

א"ר אלעזר: יהושע אררן לגבעונים כנחש, דכתוב: "ועתה ארורים אתם" וגו' (יהושע ט, כג), וכתוב: "ויאמר איש ישראל אל החוי" (יהושע ט, ז). וכי חוים היו? אלא שעשו מעשה חוי. ומה עשה? אמר: יודע אני שאמר להם הב"ה "כי ביום אכלך ממנו מות תמות" (בראשית ב, ז). הרי אני הולך ומרמה אותם והם אוכלים ונענשים, ואני יורש לעצמי את הארץ. ירושלמי דקדושין פרק עשרה יוחסין.

**מדרש הגדול, שמות כג, לב, עמ' תקנא:**

אמר ר' אליעזר: איררן כנחש, שהלשינו כמותו. וכן הוא אומר: "ויאמר איש ישראל אל החוי". וכי חוים הם? אלא שעשו מעשה חוי. הוא אמר: יודע אני שאמר להן הקב"ה "כי ביום אכלך ממנו מות תמות". אלא הריני הולך ומרמה בהן ואוכלין ונענשין, ואני יורש את הארץ לעצמי. כך עשו אלו. אמרו: יודעין אנו שאמר הקב"ה לישאל "כי החרם תחרימם", וכת': "לא תכרות להם ברית". הרי אנו הולכין ומרמין בהם וכורתין עמנו ברית. מה נפשך, יהרגונו? יעברו על השבועה; יקיימו אותנו? יעברו על הגזירה. בין כך ובין כך נענשין, ואנו יורשים הארץ.

>מכאן ואילך תוספת פרשנית, כנראה של בעל המדרש הגדול:  
באותה שעה איררן יהושע וריחקן שלא יכנסו בקהל, ונתנם עבדים חוטבי עצים ושואבי מים. וכן הוא אומר:  
”זאת נעשה להם והחיה אותם ולא יהיה עלינו קצף על השבועה“.

## הלכה א, סה ע”ג

סוגיא 7 • דור אחד עשר שבממזר

155,148-144 **הוספה בויקרא רבה**, לב, ו (חסר בככתבי היד לונדון ופריס), עמ’ תשנא-תשנב, על פי כ”י וטיקן:  
רב אמ’: לעולם אין ממזר חיי יתיר על ל’ יום. א’ ר’ חוניא: אחת לששים אחת לשבעים שנה הקב”ה מביא  
דבר גדול על העולם ומכלה את הממזרין ונוטל כשירין עמהם. ומה טע’? ”וגם הוא חכם ויבא רע“. ולא  
הוה צריך קרייה למימר אלא ”ויבא טוב!“ אלא ללמדך שאפילו רעה שהוא מביא לעולם, בחכמה הוא  
מביאה. ”ואת דבריו לא הסיר“ - את דברו לא הסיר. וכל כך למה? ”וקם על בית מרעים ועל עזרת פעלי  
און“. ואתייה כההיא דאמ’ ר’ שמעון בן לקיש: ”במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת“, כל כך למה?  
כדי שלא יתפרסמו החטאים.

151-140 **מדרש הגדול**, דברים כג, ג, עמ’ תקיג:

שאלו את ר’ אליעזר: דור אחד עשר בממזר, מהוא? אמר להן: הביאו דור שלישי, ואני מטהרו. מאי טעמיה  
דר’ אליעזר? דלא חיי. ואתיא דר’ אליעזר כר’ חנינה, דאמר ר’ חנינה: אחת לששים לשבעים שנה הקב”ה  
מביא דבר גדול בעולם ומכלה הממזרים, ונוטל עמהן כשרים שלא לפרסם לחטאים. ואתיא כההיא דאמר  
ר’ לוי בשם ריש לקיש: ”במקום אשר תשחט העלה תשחט החטאת“, שלא לפרסם החטאים. ”וגם הוא חכם  
ויבא רע“. לא מסתברא, אלא ”וגם הוא חכם ויבא טוב!“ אלא ללמדך שאפילו רעה שהקב”ה מביא לעולם,  
בחכמה מביאה. ”ואת דבריו לא הסיר, וקם על בית מרעים“.

148-147 **מדרש הגדול**, ויקרא ו, יח, עמ’ קנט:

”במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת“ - ר’ לוי בשם ר’ שמעון בן לקיש: מכאן שאין מפרסמין את  
החטאים, כדי לקרב אותן לתשובה.



### הלכה א, סה ע"ג

סוגיא 8 • אין ממזר חי יותר משלושים יום

155 הוספה בויקרא רבה, לב, ו. ו. ראו לעיל, סוגיא 7.

### הלכה ב, סה ע"ג-ע"ד

סוגיא 1 • תינוק מן השוק

8-4 **אור זרוע**, הלכות יבום וקידושין תרנז, ד"ה והשיב ה"ר, א, צב ע"ב (א, עמ' תקנ):

ובירושלמי קדושין: אביו ואמו כשני עדים [...] ורב סבר בירושלמי דיי' יוחסין דאם כעד אחד להכשיר הולד.

**חידושי הרשב"א**, קידושין עג ע"ב, ד"ה כל שנאסף, עמ' תמא:

ירושלמי: כל זמן שמושלך בשוק, אביו או אמו מעידין עליו. נאסף מן השוק – צריך שני עדים. אביו ואמו כשני עדים הם. רבנין דקסרין בשם רב חסדא: הדין דתימא בתינוק שאינו מרגיע, אבל בתינוק שמרגיע, צריך שני עדים, ואביו ואמו כשני עדים הם. והווייה כההוא דאמר ר' יוחנן בשם ר' ינאי: עגלים וסייחין המקפצין – אין להם חזקה. ופ' מרגיע, שמדדה, שהוא רגע כאן ורגע כאן.

**חידושי הר"ן**, קידושין ד, לא ע"א:

אסופי, כל זמן שהוא בשוק, אביו או אמו נאמנין עליו לומר בננו הוא. כלומר, אביו או אמו. והכי איתא בירושלמי.

### הלכה ג, סה ע"ד

סוגיא 1 • פצוע דכא

6-2 **חידושי הרשב"א**, יבמות עו ע"ב:

ובירושלמי פליגי בפצוע דכא אם מותר לבא בממזרת אם לאו, דגרסינן התם: ר' ירמיה אמר, כללא, פצוע דכא ישראל מותר לו לישא ממזרת. אמר ר' יוסא: בלבד פסול משפחה. הא פסול גוף – לא בדא. חייליה דר' יוסא מן הדא דאמר ר' חלקיה, ר' סימן בשם רבי יהושע בן לוי: לא שנו אלא פצוע דכא ישראל, אבל פצוע דכא כהן – לא בדא. כמה דתימר כהן ברור הוא אסור לישא גיורת, אף הכא, ישראל ברור אסור לישא ממזרת. <יבמות>

**מגדל עוז**, קדושה, הלכות איסורי ביאה טז א:

ומצאו מפורש בירושלמי דקידושין, גמרא מתני' דכל האסורין, דגרסי': רבי ירמיה אמר, כללא, פצוע דכא ישראל מותר לו לישא ממזרת. א"ר יוסי: ובלבד פסול משפחה. הא פסול הגוף – לא. חייליה דר' יוסי מן הדא דא"ר חלקיה, ר' סימן בשם רבי יהושע בן לוי: לא שנו אלא פצוע דכא ישראל,

אבל פצוע דכא כהן - לא. כמה דאת אמר כהן ברור הוא אסור לו לישא גיורת, אף הכא, ישראל ברור אסור לו לישא ממזרת. ע"כ.

### הלכה ג, סה ע"ד

סוגיא 2 • ר' יהודה אוסר

14-11 **חידושי הרשב"א**, יבמות עו ע"ב:

ובירושלמי גרסי: עמוני לא ישא עמונית. א"ר יוסי בר בון: על דעתין דרבנן נצטרך, דאין יסבור ר' יודה גרים פסולין, קהל ה' אינון! לישא עמונית אינו יכול, שהיא קהל ה' אצלו; לישא מצרית אינו יכול, שהוא קהל ה' אצלה! אמ"ר מתניא: משחררין לו שפחה. <יבמות>

21-20 **חידושי הרמב"ן**, יבמות עו ע"ב, עמ' רעז:

ובירושלמי עוד סברא אחרת, אמר לו ר"ע לא בני אלא אף אתה השיאו לבת גיורת מצרית כדי שיהו ג' דורות מכאן וג' דורות מכאן. <יבמות>

**חידושי הרשב"א**, יבמות עו ע"ב:

ועוד, דבירושלמי אמרו איפכא, דהתם גרסינן: אמר לו ר' עקיבא: לא כי, אלא אף השיאו לבת גיורת מצרית כדי שיהו שלשה דורות משלשה דורות מכאן. <יבמות>

### הלכה ד, סה ע"ד

סוגיא 1 • הנושא אשה כוהנת בודק עד ארבע אמהות

4-3 **תוספות**, כתובות יד ע"א, ד"ה אלמנת עיסה וד"ה תנו רבנן:

ולקמן גריס: אי זהו עיסה [...] ולא גרסינן אלמנת, והכי אית' בירושלמי. וכדברי ר"ת משמע בירושלמי: דקתני, איזהו עיסה? כל שאין בה לא ממזר ולא נתין ולא עבדי מלכי. ר' מאיר אומר: כל שאין אחד מכל אילו - בתה כשירה. אלמא בכשרות דבת מיירי, ולא באלמנה.

### הלכה ד, סה ע"ד

סוגיא 4 • ולא נמצאת מחמיר בישראל יותר מן הכהנים?

24-21 **המאור הגדול**, קידושין לא ע"ב:

בכהן הנושא שנינו, ומסייע ליה תלמוד הירושלמי, דאמר: לא נמצאת מחמיר בישראל מבכהנים?

**ראב"ד**, כתוב שם, קידושין, עמ' קמא, בדפי הרי"ף, לא ע"ב:

הלא לפי הירושלמי אדרבא, פוחת מיבעי ליה, שהרי מדבק בשבטו ובמשפחתו!

**חידושי הרמב"ן**, קידושין עו ע"א, ד"ה ללויים וישראלים, רסו ע"א:

ובירושלמי גרסינן: ולא נמצאת מחמיר בישראל יותר מן הכהן? אמר רבי יוסי בר בון: א' זו וא' זו, קנס קנסו, כדי שיהא אדם מדבק בשבטו ובמשפחתו. פי' [...] ולמדנו מן הירושלמי שא"א לפרש סיפ' המתני' בכהן הנוש' כמו שפי' רבים וגורסין לוייה וישראל', אלא לויים וישראל' גרסי', ובלויים וישראל' הנוש' קאמ'.

**מלחמת ה'**, קידושין, בדפי הרי"ף, לא ע"ב:

אמר הכותב: מתוך ראייתו זכינו בדין. דעל כרחק, לפי הירושלמי מתניתין דקתני לויים וישראלים מוסיפין, בלוי וישראל הנושאים קאמר, ומשום פסולי קהל, דאי אמרת בכהן הנושא לוייה, ישראלית, היכי מקשי לה לא נמצאת מחמיר בישראל? והלא בדין הוא שיבדוק הכהן אחר לוייה וישראלית יותר מן הכהנות! וכו'. ועוד, שגירסת הירושלמי כך היא בכל הנוסחאות: לא נמצאת מחמיר בישראל יותר מן כהן? [...] ומשני: א"ר יוסה בר' בון, אחת זו ואחת זו, קנס קנסו בהן, שיהא אדם מדבק בשבטו ובמשפחתו. כלומר [...] נמצאת למד לפי הירושל' שאף ישראל הנושא [...] גם גרסת משנתנו אינה [...] וכן נמצא בכל נוסחא מדוקדקת ובירושלמי שלא עבר עליו קולמוסן של מגייה ספרים, וכו'.

**חידושי הריטב"א**, קידושין כו ע"א, עמ' תשע:

וגרסי' בירושלמי: ולא נמצאת מחמיר בישראל יותר מן הכהן? אמר ר' יוסי ברבי בון: אחת זו ואחת זו, קנס קנסו, כדי שיהא אדם דבק בשבטו ובמשפחתו. פי' [...] רבי' הגדול זצ"ל.

**חידושי הר"ן**, קידושין ד, תרעג, בדפי הרי"ף, לא ע"ב:

וזה שהחמירו בבדיקת פסולי [קהל יותר מבדיקת פסולי] כהונה, מפורש בירושלמי שהקשו: ולא נמצאת מחמיר בישראל יותר מן הכהן? א"ר בון: אחת זו ואחת זו, קנס קנסו, כדי שיהא אדם מודבק בשבטו ובמשפחתו.

**בית הבחירה**, קידושין עו ע"א, עמ' 340 (ראו ר"ש ליברמן, תוספתא כפשוטה, קידושין, עמ' 975):

ובתלמוד המערב אמרו: לויים וישראלים מוסיפין עוד אחת. כלומר [...] והקשה: נמצאת מחמיר בישראל יותר מבכהן! ותירץ: אחד זה ואחד זה אינו אלא קנס, שלא יכניס אדם עצמו בטורח בדיקה, וישא ממשפחתו, וכו'.

## הלכה ה, סה ע"ד

סוגיא 1 • כל שתמניהו בידך לא יהא אלא מן הברורין שבאחיק

ראו להלן, סוגיא 2.

## הלכה ה, סה ע"ד סוגיא 2 • זכות יחסיהם עומדת להם במלחמה

9-2 הקונטרס האחרון, קידושין ריה, עמ' 339:

' יוחסין. כתיב: "שום תשים עליך מלך". אין לי אלא מלך, מניין לרבות שוטרי הרבים וגבאי צדקה וסופרי דיינין, מכים ברצועה מניין? ת"ל: "מקר' אחיך תשי' עליך" - כל שימו' שתשים עליך לא יהא אלא מן המוכרחין שבאחיך. רבי שמואל בר נחמן בש"ר יונתן, כתיב: "והתייחסם בצבא המלחמה" - זכות יחסיהם עומדת להם במלחמה. עד כדון מן הקבלה. מדברי תורה: "לא יבא ממזר, לא יבא פצוע דכא". מה כתיב בתריה? "כי תצא מחנה" וגו'.

מדרש הגדול, דברים יז, טו, עמ' שצז-שצח:

ד"א: "שום תשים עליך מלך" - אין לי אלא מלך, מנין לרבות שוטרים וגבאי צדקה וסופרי דיינין מכין ברצועה? ת"ל: "מקרב אחיך תשים עליך" - כל שתשימהו עליך לא יהא אלא מן הברורין שבאחיך. ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, כתיב: "והתייחסם בצבא במלחמה" - זכות ייחוסיהן עומדות להן במלחמה. עד כדון מן הקבלה. מדברי סופרים מניין? "לא יבא ממזר בקהל ה'". לא יבא פצוע דכא". מה כתיב בתריה? "כי תצא מחנה על איביך".

4-2 תוספות, סוטה מא ע"ב, ד"ה אותו היום:

בירושלמי דעשרה יוחסין בגמרא: אין בודקין מן המזבח. כתיב: "שום תשים עליך מלך". אין לי אלא מלך, מנין לרבות שוטרי הרבים וגבאי צדקה וסופרי דיינין ומכין ברצועות? ת"ל: "מקרב אחיך תשים עליך מלך" - כל שתשימהו עליך לא יהא אלא מן הברורין שבאחיך.

פירוש ר' מיוחס, דברים יז, טו (עיבוד או פירוש של הבבלי [יבמות מה ע"ב, קידושין עו ע"ב] על פי הירושלמי [גבאי צדקה וכו']):

"מקרב אחיך תשים עליך" - אף שאר שימות שאתה משים, דהיינו גבאי צדקה ופרנסי צבור, לא יהו אלא מקרב אחיך ולא מגרים ועבדים.

## הלכה ז, סו ע"א

בת גרים

8-7,4 שו"ת הרשב"א, א, אלף רלא, תי ע"א:

והכי איתא נמי בהדיא בירושלמי, גרסינן התם: כולוהו מקרא אחד דורשין, "כי אם בתולות מזרע בית ישראל". רבי יוסי אומר: עד שיוולדו בקדושת ישראל. רבי שמעון אומר: עד שיביאו בתולים בקדושת ישראל.

שו"ת הרשב"א, ג, שעב, ד"ה כתבת אתה:

שכבר כתבתי לך וביארתי בקונדרסי הראשון מחלוקת ר' יוסי ור' שמעון בן מנסיא שבפרק עשרה יוחסין, שאינה אלא בגזרת הכתוב, ולא כמו שדמית והוכחת <צ"ל: והוכחת> מגמרין ומגמרא דבני מערבא.

**חידושי הריטב"א**, יבמות ס ע"ב, ד"ה והא דאמרינן, עמ' תקסב:

ואפילו לשיטת הירושלמי, שמפרש שנולדו בתוליה בישראל ומכשר כשלידתה בקדושה, מ"מ, כל שלא נולדה בישראל - מפסל פסיל.

31-20 **מגילת סתרים**, אסף, עמ' 46 (50):

ובגמ' דקידושין, בפ' עשרה יוחסין, גרסי בני מערבא: ולד בוגרת כשר, שהוא בלא תעשה שהיא מכח עשה: "והוא אשה בבתוליה יקח" - ולא בוגרת. כל לא תעשה שהוא בא מכח עשה, עשה הוא, ודכותה: "כי אם בתולה מעמיו" - ולא גיורת. כל לא תעשה שהוא בא מכח עשה, [עשה] הוא. חזר ר' הושעיה ואמ': לא דומה עשה שבישראל לעשה [שבכהנים]. עשה [שבכהנים] אסור בכהנים ומותר בישראל ובלויים. [עשה שבישראל אסור בכל. ואיתא נמי במס' דביכורים בגמ' דפיר[קא קמא] <ביכורים פ"א ה"ה, סד ע"א>.

**תוספות**, סנהדרין פב ע"א, ד"ה ואידך:

וכן משמע בירושלמי פרק בתרא דקידושין, דא"ר יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי: מעשה במשפחה בדרום שהיו קורין עליה ערעור ושלח רבי את ר' רומנוס לבודקה ומצא שנתגיירה זקנתה פחותה מבת ג' שנים ויום אחד, והכשירה רבי לכהונה. רב הושעיא אמר: כרבי שמעון הכשירה. א"ר זעירא: דברי הכל הוא, דא"ר זעירא בשם רב אדא בר אחוה: ר' יודן מטו בה בשם רב ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ולד בוגרת כשר, שהיא בלא תעשה ובא מכח עשה: "והוא אשה בבתוליה יקח" - ולא בוגרת. כל לא תעשה הבא מכח עשה, עשה הוא. ודכותיה: "כי אם בתולה מעמיו" - ולא גיורת. כל לא תעשה הבא מכלל עשה, עשה.

**תוספות הר"ש משאנץ**, סנהדרין פב ע"א, עמ' רנו:

וכן משמע בירושלמי פרק בתרא דקידושין: רבי יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי, מעשה בשפחה בדרום שהיו קורין עליה ערר, ושלח רבי את רומינוס לבודקה ומצא שנתגיירה זקנתה פחותה מבת ג' שנים ויום אחד, והכשירה רבי לכהונה. רב הושעיא אמר: כרבי שמעון הכשירה. אמר רב זעירא: דברי הכל הוא הכא, דאמר רב זעירא בשם רב אדא בר אחוה: רבי יודן מטי בה בשם רבי אבהו בשם ר' יוחנן, ולד בוגרת - כשר, שהיא בלא תעשה שהוא בא מעשה: "והוא אשה בבתוליה יקח" - ולא בוגרת. כל לאו שהוא בא מכח עשה, עשה הוא. ודכותיה: "כי אם בתולה מעמיו יקח אשה" - ולא גיורת. כל לא תעשה שהוא בא מכח עשה, עשה הוא.

**תוספות הר"ש משאנץ**, עבודה זרה, עמ' קכא-קכב:

וכן משמע בירושלמי פרק בתרא דקידושין: רבי יעקב בר אידי בשם רבי יהושע בן לוי, מעשה בשפחה בדרום שהיו קורין עליה ערר, ושלח רבי את רומינוס לבודקה ומצא שנתגיירה זקנתה פחותה מבת ג' שנים ויום אחד, והכשירה רבי לכהונה. רב הושעיא אמר: כרבי שמעון הכשירה. אמר רבי זעירא: דברי הכל היא הכא, דאמר רבי זעירא בשם ר' אדא בר אחוה, רבי יודן מטי בה בשם רבי אבהו בשם ר' יוחנן: ולד בוגרת - כשר, שהוא בלא תעשה שהוא בא מעשה: "והוא אשה בבתוליה יקח" - ולא בוגרת. כל לאו שהוא בא מכח עשה, עשה הוא. ודכותיה: "כי אם בתולה מעמיו יקח אשה" - ולא גיורת. כל לא תעשה שהוא בא מכח עשה, עשה הוא.

## הלכה ח, סו ע"א

סוגיא 1 • האומר "בני זה", נאמן לתת לו אבל לא ליקח ממנו

7-1 **אור זרוע**, בבא בתרא צד, ג, טו ע"ד (ג, עמ' תלג):

ורבינו יצחק בר שמואל זצ"ל מביא ראיה להרב ר' אליהו זצ"ל דאמרינן בירושלמי בפרק עשרה יוחסין, גבי האומר זה בני ממזר: תמן תנינן, האומר זה בני בכור. ר' אבהו בשם ר' יוחנן: לתת לו ולא ליקח ממנו. תמה ר' יוסי: לא מתני' היא, אפילו שניהם אומרים על עובר שבמעיה ממזר הוא - (אינה נאמנת) [אינן נאמנין]? דילמא על רבי יהודה איתאמרת, דר' יהודה [אומר]: נאמנין עליו. ר' אבהו בשם ר' יוחנן: לתת לו, אבל לא ליקח ממנו. אמר ר' חזקיה: עוד היא מתני', בכור יכיר, בן השנואה יכיר. ומפרש הכי, וכו'.

**תשובות ופסקים מאת חכמי אשכנז וצרפת**, קנה, עמ' 242:

והא דג' בירושלמי בפ' י' יוחסין: האומר זה בני ממזר - אינו נאמן. ר' אבהו אמ' בשם ר' יוחנן: לתת לו אבל לא ליקח ממנו. ר' יוסי אומר: ולא מתניתן היא: אפי' שניהם אומ' על העובר שבמעיה ממזר הוא - אינן נאמנין? דילמ' על דר' יהודה איתמר, דר' יהודה: נאמני' עליה. ר' אבהו בשם ר' יוחנן: ליתן לו, אבל לא ליקח ממנו. אמ' חזקיה: עוד היא מתני', בכור יכיר, בן השנואה יכיר. עכ"ל הירושלמי, ה"פ, וכן פי' רבי' יהודה מפרי' בתוספות' וזה לשונו וכו'.

**ספר מצוות גדול**, לא תעשה קיז, מא ע"ב (עמ' רי):

פירש רבנו אליהו דנפקא ליה מדכת' "בן השנואה יכיר" [...] וכן משמע בירושלמי בפ' אחרון דקדושין.

**תוספות**, קידושין עד ע"א, ד"ה כשם:

ורב' אליהו מפרש דהיינו טעמא דנאמן, משו' דכתיב "כי את הבכור בן השנוא יכיר", ואומ' לעיל: שנוא' בנישואה, כלומ', שהי' בלאו וקאי. "יכיר" - אתרווייהו, יכיר שהו' בכור ויכיר שהוא בן גרושה וחלוצה, דשנואה בנישואה, וכן מצאתי בירושלמי.

**תוספות**, יבמות מז ע"א, ד"ה כך נאמן:

רבינו אליהו מפריש' מפרש דנפקא לן מדכתיב "בן השנואה יכיר", וכן משמע בירושלמי בפרק בתרא דקידושין, וכו'.

**תוספות**, בבא בתרא קכז, ע"ב ד"ה כך נאמן:

ורבינו אליהו מפרש ד"יכיר" נמי קאי אבן השנואה, וכו', אבל בירושלמי בפ' י' יוחסין משמע כפ"ר אליהו.

**תוספות רבינו פרץ**, קידושין עד ע"א, ד"ה כך נאמן, עמ' עה:

רבינו אליהו מפרש [...] ומיהו בירושלמי משמע כפירושו דגרסינן בירושלמי דפירקין גמ' דהאומר זה בני בכור, בכור יכיר, בן השנואה יכיר.



**ספר התרומה**, הלכות חליצה, מה ע"ג:

ובירושלמי בקדושין: האיש ואשה שעומדין בבית אחד בחזקה שהיא אשתו היא חזקה מעליית'.

**אור זרוע**, הלכות חליצה תרעב, א, צה ע"א (א, עמ' תקסח):

ובירושלמי דקדושין, דאיש ואשה שעומדים בבית אחד ל' יום בחזקת שהיא אשתו היא חזקה.

**ספר מצוות גדול**, עשין נב, קלד ע"א:

ובירוש' דקדושין אמר דאיש ואשה שעומדין בבית אחד שלשים יום בחזקת שהיא אשתו.

**ר' יהודה אלמדארי**, קידושין יב ע"ב (ההמשך בסוגיא הבאה, עיינו שם):

ירושלמי: תני, איש ואשה שבאו ממדינת הים, הוא אומר אשתי היא והיא אומרת בעלי הוא - אין הורגין עליהן משום אשת איש. הוחזקו - הורגין עליהן משום אשת איש. עד כמה היא חזקה? אמר ר' יוחנן: עד שלשים יום.

**פסקי רי"ד**, קידושין, עמ' שפה:

ובירושלמי גרסי' התם: איש ואשה שבאו ממדינת הים, הוא אומר אשתי היא והיא אומרת בעלי הוא - אין הורגין עליהן משום אשת איש. הוחזקו - הורגין עליהן משום אשת איש.

**תוספות רי"ד**, קידושין סג ע"ב, ד"ה ובירושלמי:

ובירושלמי גרסינן התם: תני, איש ואשה שבאו ממדינת הים, הוא אומר אשתי היא והיא אומרת בעלי הוא - אין הורגין עליהם משום אשת איש. הוחזקו - הורגין עליהם. עד כמה היא חזקה? ר"י אמר: עד שלשים יום.

**חידושי ר' ישמעאל בן חכמון**, גיטין, מח (ס ע"א):

דחזקת שלשים יום היא, דאמרינן בגמרא דבני מערבא בפרק עשרה יוחסין: עד כמה היא חזקה? משום ר' יוחנן אמרו: עד שלושים יום.

**חידושי הרשב"א**, נידה, עמ' שמ:

ובירושלמי דקדושין אמרינן דאיש ואשה שהיו יושבין בבית בחזקת איש ואשתו היא חזקה מעלייתא, ע"פ דברי רבותי' הצרפתים ודברי עיקר הם.

<sup>8-7</sup> **ראב"ד**, כתוב שם, קידושין, עמ' קמא, בדפי הרי"ף, לב ע"א:

אבל תנוק אינו ודאי טמא אלא חזקה בלבד, וכן מפורש בירושלמי.

**ספר הישר, חידושים**, ר' תם, לט, ח ע"ג (כ"י ירושלים Heb. 40 370, יב ע"ב. [תודתי ליידי ד"ר רמי ריינר על ההפניה לכתב היד]. וראו סימן קס במהדורת שלזינגר):

וה"ג בהדיא בהילכת ארץ ישראל בפ' בתרא דקדושי': שכן דרכו של תינוק לטפח בעיסה.

**תוספות ר"י הזקן**, קידושין, עמ' קפה:

ומפרש ר"ת: וכן פי' בערוך, דדרכו של תינוק לטפח בעיסה. וה"ג בהדיא בירושלמי.



**חידושי הרמב"ן**, קידושין פ ע"א, ד"ה הא דתנו, ערב ע"א:  
 וכן מצאתי בירושלמי בפרקין: מפני שדרך תינוק לטפח בעיסה.

**חידושי הרמב"ן**, חולין פו ע"א, ד"ה הא דתניא:  
 ובירוש' בפ' עשרה כך מצאתי: וחכמים מטמאין מפני שדרך תינוק מטפח בעיסה.

**יחסי תנאים ואמוראים**, ערך "ר' יוסי בן יהושע" (ערכי תנאים ואמוראים, ב, עמ' תב):  
 ובשלהי דקידושין ירושלמי מסיק שדרכו של תינוק לטפח בעיסה.

**פירוש הר"ש משאנץ**, טהרות ג ח:  
 ובירושלמי בפרק בתרא דקידושי' גרסינ' בהדיא: מפני שדרך תינוק לטפח בעיסה.

**תוספות**, חולין פו ע"א, ד"ה רוב:  
 ור"ת מפרש דרוב תינוקות מטפחים בעיסה, דטיפוח שייך באוכלים ומשקין [...] וכן איתא בירושלמי בהדיא: מפני שדרכו של תינוק לטפח בעיסה.

**תוספות**, נדה יח ע"ב, ד"ה רוב:  
 ור"ת מפרש: רוב תינוקות מטפחין בעיסה, דטיפוח שייך באוכל ומשקה [...] ובירושלמי איכא: מפני שדרכו של תינוק לטפח בעיסה.

**חידושי הרשב"א**, חולין פו ע"א, עמ' תסג:  
 וגרסינן בירושלמי פרק עשרה יוחסין: וחכמים מטמאין מפני שדרך תינוק מטפח בעיסה.

**חידושי הר"א**, נדה, נדה, יח ע"ב, עמ' צא:  
 והתם בירושלמי בסוף מסכת קידושי' מפורש: רוב תינוקות מטפחי' בעיסה.

**חידושי הריטב"א**, קידושין פ ע"א, עמ' תתד:  
 ותו בהדיא גרסי' בירושלמי דפירקין: תינוק שנמצא בצד העיסה ובצק בידו - ר"מ מטהר וחכמים מטמאין, שדרך תינוק לטפח בעיסה.

**חידושי הריטב"א**, נידה, עמ' צט:  
 ועוד, דבירושלמי אמר בזה בפרק בתרא דקידושין שדרכו של תינוק לטפח בעיסה.

<sup>18-15</sup> **משנה תורה**, הלכות איסורי ביאה א כ:  
 ראיה לדין זה מה שדנה תורה במקלל אביו ומכה אביו, שיומת. ומנין לנו ראיה ברורה שזה אביו? אלא בחזקה. כך שאר קרובים בחזקה.

**ר' יהודה אלמדארי**, קידושין יב ע"ב (ראו לעיל, בסוגיא הקודמת):  
 ירושלמי: ומנין שהורגין על החזקות? שנ': "ומכה אביו ואמו מות" וגו', וכי דבר בריא הוא שזה הוא אביו? אלא אביו בחזקה. מיכן שהורגין על החזקות.

## הלכה יד, סו ע"ב סוגיא 2 • המלמד את בנו אומנות

15-8 ספר הישר, חידושים, קסא, עמ' 116:

י' יחוסי'ן ירושלמי: רוב חמרים רשעים, רוב גמלים כשרים, רוב ספנים חסידים, רוב ממזרים פקחים, רוב עבדים נאים, רוב בני אבות ביישנים, רוב בנים דומים לאחי האם. כשר שברופאים - בגיהנם. כשר שבטבחים - שותפו של עמלק. תני בן יוחאי: כשר שבגוים - הרוג. כשר שבנחשים - רציץ את מוחן. כשירה שבנשים - בעלת כשפים.

**תוספות ר"י הזקן**, קידושין פב ע"א, עמ' קפח:  
בירו שלמי גריס: טוב שבגוים, בשעת מלחמה הרוג.

**אור זרוע**, הלכות בעל קרי קכה, א, כב ע"ד (א, עמ' קכ):  
ירושלמי פרק עשרה יוחסי'ן: רוב חמרים רשעים, רוב גמלים כשרים, רוב ספנים חסידים, רוב ממזרים פקחים, רוב עבדים (נאים) [גאים], רוב בני אבות ביישנים, רוב בנים דומים לאחי האם. כשר שברופאים - לגיהנם. כשר שבטבחים - שותפו של עמלק. תני ר' שמעון בן יוחאי אומר: הכשר שבגוים - הרוג. הטוב שבנחשים - רציץ את מוחו. הכשרה שבנשים - בעלת כשפים. אשרי מי שעושה רצון המקום.

**תוספות**, עבודה זרה כו ע"ב, ד"ה ולא מורדין:  
וא"ת: הא אמרי' במסכת סופרים, כשר שבגוים - הרוג! וי"ל דבירו שלמי דקדושין מפר' דהיינו בשעת מלחמה.

**תוספות**, ר' אלחנן, עבודה זרה כו ע"ב, ד"ה העובדי כוכבים:  
ואו"ר דבירו שלמי דקדושין אמרינן דהוא דכשר שבגוים הרוג, זהו בשעת מלחמה [...] מ"ר.

**תוספות הר"ש משאנץ**, עבודה זרה כו ע"ב, בתוך שיטת הקדמונים לעבודה זרה, בלוי תשכ"ט, עמ' פב:  
והא דאמרי' הכשר שבגוים הרוג, והכא קתני לא מורדין, בירו שלמי דקדושין מפרש דהיינו בשעת מלחמה, ומביא ראיה מ"ויקח שש מאות רכב" וגו'.

**חידושי הרשב"א**, עבודה זרה כו ע"ב, עמ' מא:  
בירו שלמי דקדושין מפרש הא דאמרינן טוב שבגויים הרוג, מלחמה.

**חידושי תלמידי ר' יונה**, עבודה זרה, מהדורת צ' זשרקובסקי, עמ' לה:  
אומר רבנו יצחק דמפרש בירו שלמי דקידושין דמאי דאמרינן טוב שבגוים הרוג, הני מילי בשעת מלחמה וכו'.

**מדרש הגדול**, שמות ו, כג, עמ' קג:

כדאבא אודיון, דאמר: רוב חמרים כשרים, רוב ספנים חסידים, רוב ממזרים פקחים, רוב עבדים נאים, רוב בני אבות ביישנים, רוב בנים דומים לאחי האם. הכשר שברופאים - בגיהנם. כשר שבטבחים - שותפו של עמלק.

**מדרש הגדול**, שמות יד, ז, עמ' רס (ראו מסכת סופרים סוף פרק טו):  
 מיכאן היה ר' שמעון בן יוחאי אומר: הכשר שבגוים - הרוג. היפה שבנחשים - רויץ מוחו. כשרה שבנשים - בעלת כשפים. אשרי מי שעשה רצון המקום.

**מנורת המאור**, אבוהב, עמ' 383:  
 רוב ממזרים פקחים.

**נימוקי יוסף**, ע"ז כו ע"ב, בתוך שיטת הקדמונים לעבודה זרה, בלוי תשכ"ט, עמ' רב (ותוספות הרא"ש עבודה זרה שם):

הגוים - לא מורדין ולא מעלין. בירו שלמי דקרושין מפרש הא דאמרינן טוב שבגוים הרוג, היינו בשעת מלחמה, כדכתיב: "הירא את ד' וכו'", "ויקח שש מאות רכב" וגו'.

**מדרש הגדול**, בראשית מח, טז, עמ' תתכד ("צבי קייץ" - כך גם בשרידי ירושלמי, עמ' 238):  
 ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' מאיר: ראית מימיך ארי סבל, צבי קייץ, שועל חנוני, זאב מוכר קדירות? ומתפרנסין בלא צער. ולמה נבראו? לשמשיני. ואני נבראתי לשמש את קוני. אינו דין שאהא מתפרנס בלא צער? מי גרם לי שאתפרנס בצער? הוי אומר על שהירעתי מעשי קיפחתי מזונותי.

**ראו ילקוט המכירי**, ישעיהו מ, לא, עמ' 117:  
 "וקוי י"י יחליפו כח". סוף מסכת קידושין. תניא ר' נהוראי אומ': מניח אני כל אומניות שבעולם ומלמד את בני תורה [...] "יעלו אבר כנשרים". וכן בסוף קידושין ירושלמי.

**ילקוט המכירי**, תהלים צב, מו, נא ע"א:  
 קידושין ירושלמי: א"ר נהוראי, מניח אני כל אומניות שבעולם ואיני מלמד לבני אלא תורה. שכל אומנות שבעולם אינם עומדות לאדם אלא בימי נערותו, בזמן שכחו עליו. אבל אם בא לידי חולי או נכנס לידי זקנה או למידה של ייסורין ואינו יכול לעשות מלאכה הרי הוא מת ברעב. אבל התורה אינה כן, אלא מכבדתו ומשמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו. בנערותו מהי אומר? "וקוי ה' יחליפו כח". בזקנותו מהו אומר? "עוד ינובון בשיבה". וכן את מוצא באבינו אברהם ששמר את התורה פלה עד שלא באת לעולם, שנאמר: "עקב אשר שמע אברהם בקולי" וגו'. וכן המקום גדלו וברכו בנערותו ונתן לו תקוה ואחרית בזקנותו. בנערותו מהו אומר? "ואברהם כבד מאד". ובזקנותו מהו אומר? "ואברהם זקן בא בימים, וה' ברך את אברהם בכל".

## הלכה יד, סו ע"ב

סוגיא 3 • מימרות ר' חזקיה, ר' כהן בשם רב

**בעלי הנפש**, עמ' קכד: 45-44

ועוד אמרו בירושלמי: עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראו עיניו ולא אכל ממנו. ר"א היה מצמת פרישין בכיסיה וזבין בהו מכל מין חדא זימנא בשתא.

**פירוש ר' אברהם ב"ר נתן הירחי למס' כלה רבתי**, עמ' מה:

עוד אמרו: עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראו עיניו ולא אכל ממנו. ר' אלעזר הוה מצמת פריטי בכיסיה וזבין בהו מכל מין ומין זמנא חדא בשתא.

**ילקוט שמעוני**, תהלים כב, תרפח:

ירושלמי דפרק י' יוחסין "יאכלו ענוים וישבעו". אמר ר' חזקיה: עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל. ר' אלעזר חשש לה לההיא שמועתא ומצמית ליה פריטין ואכיל בהין מכל מלה חדא בשתא.

**ספר חסידים**, עמ' מז:32

והכי איתא בירושלמי: עתיד אדם ליתן דין וחשבון על מה שעניו רואות ולא אכל ממנו.

**ספר המצורף**, עמ' 128:

ועוד גרס בירושלמי: עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראו עיניו ולא אכל ממנו. ר' אלעזר הוה מייתי פריטין וזבין בהון מכל מין.

**דרשות ר' יהושע אבן שועיב על התורה**, ב, עמ' שלט:33

ואמרו בירוש': לא דיין מה שאסרה תורה? [...] ואמרו ז"ל: עתיד אדם ליתן דין על מה שראו עיניו ולא נהנה ממנו. [...] ואמ' חז"ל: אדם עתיד ליתן דין על מה שראו עיניו ולא אכל ממנו. ר' יוסי צמית ליה פריטי ואכיל מכל מין חדא זמנא כדי שלא לדחות יצרו.

**ילקוט תלמוד תורה**, בראשית ב, ז (הורביץ, עמ' 60):

אמר ר' חזקיה בשם רב: עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכל. ר' אלעזר חשש לה להדה שמועתא ומצמית ליה פריטין ואכיל בהון מכל מילי חד זמן בשתא. ירושלמי דקדושין עשרה יוחסין.

**מדרש הגדול**, במדבר ו, יא, עמ' פג:

ר' חזקיה כהן בשם רב: עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל מה שראת עינו ולא אכל. ר' אלעזר חשש להדא שמייעא ומצמית ליה פריטין ואכיל בהו מכל מילא בשתא.

**מגן אבות לרשב"ץ**, מה ע"ב:

ואמרו בירושלמי: רבי אלעזר הוה מצמית פריטי כולה שתא כדי לאכול מכל מין ומין.

**שו"ת התשב"ץ**, שכ, לד ע"א:

ירושלמי דפרק עשרה יוחסין "ישמעו ענוים וישמחו". א"ר בון בשם רב: עתיד אדם ליתן דין וחשבון על שחזתה עינו מיני מגדים ולא אכל. ור' אלעזר חש לההיא שמעתתא והוה מצמצם פריטי למיכל בהון מכל מילי חדת בשתא.

32 ראו הונוג, ספר המשכיל, עמ' כב-כג, הערות 51-64.

33 ראו גם שם, עמ' כג, הערה 56.